

ביאורי הלכה

הלכות ברכות – שו"ע או"ח סימן קסח
עניני "פת הבאה בכיסנין" ו"תואר לחם"
שנמסרו בישיבת "נתיבות חכמה"

בס"ד, סיון ה'תשע"ט

יהודה אייזנשטיין

05331-22906

5322906@gmail.com

סימן קסח סעיף א-ד

כללי הקדימות בקצרה – סדר המעלות (כפי שמסכם המשנ"ב בס"ק טו) : ז' מינים, שלם, נקי, וגדול.

סימן קסח סעיף ב

אם יש לאדם שני חצאי לחם ואין לו לחם שלם, יחברם יחד בעץ או בשום דבר שלא יהא נראה, ודינו כדין שלם; ואפילו בשבת יכול לחברם.

הגבלות בחיבור ב' חתיכות – החת"ס (שו"ת או"ח סי' מו) כותב: הנה לשון הרב המחבר בשו"ע (שסו, ו) "שהכניס הקצה הא' בתוך הפת וקצה השני בתוך הפרוסה", משמע שנפרס פרוסה מחלק גדול העיקרי באופן שעיקר הככר הי' קיים כו'. מיהו ברוקח כתב להדיא "ב' חצאי" משמע שהפרוסות שוים נמי מהני תפירה. אבל עכ"פ לתפור פרוסה בפרוסה ופרוסה בפרוסה עד שישלים לפת שלם, לא מצינו. ודומה למאי דאמרינן בשבת (צו, א) "אין אומרים הבא גיסטרא לגיסטרא". ומסיים החת"ס: "ויען עיקר הדין מפוקפק הוא, לעני"ד על כן הבו דלא לוסוף עלה לדבק פרוסות הרבה, אלא ישתדל להמציא לו לחם אחר שלם". והדבר נפק"מ ללחם פרוסי שפשוט שלא יועיל ללחם משנה (ועי' בשש"כ פרק נה הע' לו-לח).

סעיף ו

פת הבאה בכיסנין, מברך עליו: בורא מיני מזונות, ולאחריו: ברכה אחת מעין שלש; ואם אכל ממנו שיעור שאחרים רגילים לקבוע עליו, אף על פי שהוא לא שבע ממנו, מברך עליו: המוציא וברכת המזון כו'. ואם אכל שיעור שאחרים אין קובעים עליו, אף על פי שהוא קובע עליו, אינו מברך אלא בורא מיני מזונות וברכה אחת מעין שלש, דבטלה דעתו אצל כל אדם.

קביעות סעודה – בסוגית הגמ' בברכות (מב, א) מובא: "רב הונא אכל תליסר ריפתי בני תלתא תלתא בקבא ולא בריך, אמר ליה רב נחמן, עדי כפנא?! אלא כל שאחרים קובעים עליו סעודה צריך לברך". ומבאר השעה"צ (אות כ), שנחלקו האם צריך שביעה דידיה או שתלוי באחרים [ולמסקנא תלוי באחרים], אבל לכו"ע צריך שביעה (דהיינו קביעות סעודה).

ומביא המשנ"ב (ס"ק כד) שנחלקו הפוסקים מהו שיעור של קביעות סעודה, שיי"א שזה ג' או ד' בצים [כמו לגבי עירוב תחומין], אך מביא שדעת הרבה מהפוסקים [ומכללן הגר"א] שהשיעור קביעות זה רק כשאוכל כדי סעודת קבע של בוקר וערב¹ – והשיעור הזה הוא הרבה יותר² מהשיעור של ג' או ד' בצים.

ומסיק המשנ"ב: שלכתחילה טוב לחוש לדעת המחמירים שלא לאכול ד' ביצים. ומוסיף המשנ"ב, שכל שכן אם הוא דבר שיש להסתפק בו מדינא אם הוא פת הבאה בכיסנין, שהגם שמבואר בסעיף ז דהולכין בזה להקל, עכ"פ בודאי יש לחוש לדעת המחמירים הנ"ל.

והנה המשנ"ב סתם לחוש רק בד' ביצים ולא בג', והטעם מבאר האג"מ (או"ח ג, לב): מאחר שנוטה להלכה יותר כדעת הגר"א ודעימיה, לכן אף שראוי להחמיר לכתחילה גם כהסוברים כשיעור סעודה

¹ וכיום שנהוג לאכול 3 סעודות ביום, הולכים לפי כמות הארוחה הקטנה שביום (וזאת הברכה בירור הלכה סי ט). אולם אדם שרגיל לאכול בבוקר בתמידות כמה עוגיות עם קפה (ואין בהן ד' בצים) זה לא יחשב כקביעות סעודה, כי הוא התרגל להישאר רעב. וממילא לפי זה אדם שמנשנש כל היום ואוכל קצת קצת, לכאורה לא תהיה לו בעיה של קביעות סעודה (שם).

² לשונו של השבט הלוי (ז, כה).

דעירוב, מ"מ סגי להחמיר רק כהסוברים ד' ביצים. והשיעור של 4 ביצים – זה נפח של כ-200 גרם מים³; וניתן לכווץ את העוגה ולדונו אחר הכיווץ. ויש להוסיף, שגם האויר לא מצטרף, ושיש להקל לשער רק את הקמח עצמו [וכמש"כ בספר וזאת הברכה (בירור הלכה סי' נד; ע"פ הוראת החזו"א בארחות רבינו ח"ב פא) לגבי כשאנו באים להחמיר כהשיעור הקטן של ד' ביצים].

אנשים שאכילתם הוא רק מעט – הביה"ל (ד"ה אע"פ) כותב, שהגם שהשו"ע כותב, שאם קבע סעודה על שיעור שאחרים לא קובעים, שבטלה דעתו אצל כל אדם, מ"מ נראה ברור: "דאם הוא זקן או נער שאכילתו מועט בטבע, חייבין בהמוציא ובהמ"ז אם אכלו שיעור שדרכן תמיד לקבוע על זה, כיון דכל בני מינם מסתפקין בשיעור אכילה כזו".

ועד"ז כותב האג"מ (או"ח ג, לב), שהנה לפי השיטה השניה השיעור הוא כאכילת אדם בינוני בכל מדינה ומדינה שעומדין שיש מדינות שאוכלין מעט ויש שאוכלין הרבה, אבל כאשר יש מדינה שמברכת השי"ת רגילין לאכול הרבה דברים בסעודה וממעטין ממילא באכילת לחם, א"כ לפי מש"כ המג"א (ס"ק יג) שהקביעות סעודה נמדד כשיעור שאוכלין עם בשר ודברים אחרים, נמצא שבמדינה כזו הוא שיעור קטן להרבה אנשים עוד פחות מג' ביצים. ולכן צריך ליהרר למשל בחתונה שלא רוצה ליטול ידיו לאכול פת, שלא יאכל פת הבאה בכיסנין, דאם יאכל אף מעט מהם, לפעמים הוא כשיעור פת שאוכל בסעודה שלמג"א נחשב קביעות סעודה.

אם שבע – ויש לציין, שכל הנידון הנ"ל איירי כשבפועל לא שבע, אבל כשבפועל שבע ילי"ע מדוע לא יחול עליה חיוב ברכת המזון מדאורייתא. וכותב הרע"א (בהגהותיו לשו"ע): "או דגם בלחם גמור מה שחייבה תורה "ואכלת ושבעת" היינו מה שאחרים רגילים לשבוע. או דצ"ל שמן התורה יוצאים בברכה מעין ג' דאין מנין ברכות דאורייתא כו"ו. וממילא מצד הרע"א שגם כששבע אם יש נידון של ספק פת הבאה בכיסנין, הרי זה נידון רק כספק דרבנן. אולם השעה"צ (אות עא) מצדד לדונו כספק בדאורייתא⁴ ע"ש (וע"ע בשעה"צ רט, יד). וע"ע בערוה"ש (סעיף טו).

צירוף שאר מאכלים – המג"א (קסח, יג) כותב שמלשון הגמרא מדוקדק, שאם קבע סעודתו עליו, הגם שאכל עמו בשר ודברים אחרים ואילו אכלו לבדו לא היה שבע ממנו, אעפ"כ מברך המוציא וברכהמ"ז. ומבאר המחצית השקל שהדיוק הוא, שהרי הפירוש של "קובעים עליו" זה שיעור שביעה ולכך קובעים עליו, א"כ למה נקט לשון "קובעים" ולא אמר "כל שאחרים רגילים לשבוע ממנו", אע"כ דאי הוי אמר הכי הוי משמע דצריך להיות שבעים מן הפת בכסנין לבד, ובאמת אפילו אינן שבעים ממנו לבד כי אם ע"י הדבר שמלפתים עמו מיקרי קבע, ולכן נקט לשון ש"קובעים עליו" דיש לפרשו ששבעים ע"י צירוף מה שמלפתים אלא שהקביעות העיקרי הוא הפת כסנין. ומוסיף המג"א, שאם הוא שבע ממנו וגם אחרים רגילין לשבוע ממנו כשמלפתין עמו דבר, אזי אפילו אכלו לבדו מברך המוציא כיון ששבע ממנו, דבכי הא תו לא אמרינן שבטלה דעתו.

ובגדר הדברים שמצטרפים – נחלקו גדולי פוסקי זמנינו, האם רק דברים המלפתים עם הפת מצטרפים, או גם כל דבר (ראה וזאת הברכה פ"ד אות ג), וכבר נחלקו בזה גדולי האחרונים:

³ כ"כ הקה"י ב'שיעורין של תורה' (שיעורי המצות אות כח; עפ"ד החזו"א): שכוס רגילה של תה מחזיק קצת יותר מד' ביצים שלנו, אלא דכיון שבמיני מזונות ע"פ רוב יש כמה נקבים הממעטים את השיעור, אפשר לאכול כמות מיני מזונות הנכנס בכוס כזה, ולברך מעין ג'.

⁴ אך ראיתי מחלקים בין הנידונים (עי' במגילת ספר), שלקמן יש ספק אם חייב בברכת המזון דאו' או לא, ולכן ספק דאו' לחומרא מחייב לברך ג' ברכות, אבל בנידו"ד ודאי מחוייב מדאו' והשאלה האם יברך על המחזה או ברכהמ"ז, ולכן הספק האם חז"ל תיקנו נוסח של ג' ברכות, ולכן זה נידון כספק דרבנן (ראה ברע"א מהדורת יוהנסבורג; מובא בשו"ע פרידמן).

בהגדת מעשה נסים (דיני במ"מ אות ג) לבעל ה'דרך החיים' כותב שמצטרפים רק מיילי דמלפת, וז"ל: "ואפילו אם בזה לבדו ליכא שיעור, רק שאכל עם זה דברים המלפתין כגון בשר וכיוצא בו כו', אבל דבר שאוכל בפני עצמו ולא ללפת לא מצטרף" [ובקו"א מוסיף שמוכח כן, דאל"כ מדוע כותב המג"א (ס"ק כב) שפת הבאה בכסנין טעון ברכה כשאוכלו בתוך הסעודה לקינוח].

אולם לשונו של שו"ע הרב (קסח, ח) הוא: "אם הוא קבע סעודתו עליו ואכל עמו בשר ודברים אחרים כמו שנוהגים בסעודת לחם גמור עד ששבע" – ובפשטות משמע מלשונו שגם מיילי דלא מלפתי מצטרפים (ועיי' היטב בלשונו בפסקי הסיידור)⁵. וראה גם בשו"ת אג"מ (א, נו) שכותב לגבי אדם שלא אוכל פת בחתונה כדי שלא להתחייב בזימון, וז"ל: "כשיאכל ממני הסעודה רק שבמקום הפת יאכל פת הבאה בכיסנין, הוא לעני"ד קבע סעודתו שיש לו לברך המוציא ובהמ"ז אף שיאכל מעט ממנו ועיקר השביעה והקביעות ע"ז הוא רק משום הדגים והבשר והמטעמים שאוכלין הרבה בסעודת חתונה". וראה גם בחזו"א (לד, ד בסו"ד) שכותב: "שאינו חייב בברכת המזון עד שיאכל שיעור שביעה או שיעור שביעתו בסעודה אחת שהפת יהיה בה העיקר".

וראה להלן מש"כ להוכיח מראיית הדרכי משה בלחם משנה בשבת, שודאי לא מצטרפים כל המאכלים שאוכל בסעודה. ולכן צריך לומר, שרק המאכלים שיש להם איזה שייכות לפה"כ, יכולים להצטרף. ולכן יעוי' בסמוך מש"נ שאם אוכל את זה כב' דברים נפרדים, שמסתבר שלא יצטרפו.

עצות שלא יצטרפו שאר המאכלים – ויש להציע עצה בכל זה כדי שלא יצטרפו שאר המאכלים, שיאכל את הפת הבאה בכיסנין אחרי שאר המאכלים⁶, ולכה"פ אם יאכל את שאר המאכלים לפני שאוכל את הפת הבאה בכיסנין ויברך עליהם בורא נפשות, ואח"כ יברך מזונות על הפת הבאה בכיסנין, שאז ודאי אין המאכלים מצטרפים. אולם עצה זו מועלת רק אם לא אוכל מעיקרא מאכלים שברכתן מזונות כגון אורז וכדו' דאל"כ יש כאן חשש ברכה לבטלה (וזאת הברכה פ"ד אות ג).

ועוד מסתבר, שאם אוכל את הפת הבאה בכיסנין כמנת פתיחה ולא כמנה עיקרית, שלא יצטרפו שאר המאכלים. וכן אם אוכלו רק לשם 'קידוש במקום סעודה' י"ל שלא יצטרפו כל המאכלים (תו"ה ה, סג; וזאת הברכה בירו"ה ס"י ז; ועיי' בשש"כ פנ"ד הע' סה ובתשובות והנהגות ד, ג).

ועיי' בספר מנחת פרי (סי' קסח עמ' טז) שדן לומר, שכל מה שאמרו הפוסקים ששאר הדברים ג"כ מצטרפין, זה רק בלחמניות מתוקות (לחמניות מזונות), אבל ברוב סוגי העוגות שהן נאכלין בפני עצמן ללא כל קשר לשאר התבשילים שאוכל, בזה מסתבר מאוד שלא נדון בזה צירוף שאר המאכלים, וצריך שיעור קביעות בעוגה עצמה.

הערה בחשבון למעשה – והנה השעה"צ (אות יט) מוכיח מדברי המג"א הנ"ל, שדן לחלק בין אם אכלו לבדו או עם דברים אחרים, דס"ל שאין השיעור ג' או ד' ביצים, שהרי בעירוב תחומין לעולם משערים באכילה עם לפתן ולא לבדו, וא"כ שיעור ד' ביצים ודאי אינו כולל את הלפתן, ובהכרח שבפת לבד צריך שיהיה ד' ביצים ואין מה לדון על צירוף שאר מאכלים (וזה ראית הגר"ז בשו"ע הרב ד"ה ומכאן אתה למד). ועפ"ז יש להעיר (עיי' שבט הלוי ז, כה), שאם אכל פת הבאה בכיסנין פחות מד' ביצים עם עוד הרבה מאכלים והגיע לשיעור קביעות סעודה, לא נוכל להורות לו לברך המוציא וברכהמ"ז, מהחשש של השיטה הזו שכאמור סוברת שצריך שיעור של ג' או ד' ביצים בפת עצמו ולא מצטרפים שאר המאכלים.

⁵ אולם לגבי החידוש השני של המג"א, שאם שבע בפת לבד בדבר שאחרים שבעים בצירוף עוד דברים שזה ג"כ נחשב לקביעות סעודה, בזה לשון הגר"ז (שם) "וכן אם הוא שבע ממנו לבדו וגם אחרים רגילין לשבוע ממנו כשמלפתין אותו באיזה ליפתן מברך המוציא וברכת המזון". וראה בספר וזאת הברכה (בירור הלכה סי' ח) מש"כ בזה.

⁶ יעוי' בחזו"א (לד, ד) מש"כ בזה; ודו"ק גם בראית המעשה נסים שהובא לעיל בסמוך.

אלא שהעירו⁷ שאם כנים הדברים, אין לנו תקנה לאיש כזה שאכל פחות מדי בצים עם עוד הרבה מאכלים, שהרי להצד שזה כן קביעות סעודה [ולשיטה זו לא צריך שיעור של די בצים⁸], כל המאכלים נפטרים באכילת הפת (כדין סעודה), ושוב לא יוכל לברך על שאר המאכלים⁹. ויוצא שממ"נ האדם הזה מסובך מה לעשות למעשה, שהרי לשיטה אחת יש לו לברך מזונות ושאר ברכות על שאר המאכלים, ולשיטה האחרת יש לו לברך רק המוציא, ויש לברר אם נוכל להורות לו לברך רק מזונות. ויתכן שבכה"ג בהכרח עלינו להורות בזה כעיקר השיטה שהיא שיטת הגר"א ודעימי (וכמש"כ בהערה בשם האג"מ) דאזלינן בתר קביעות סעודה הרגילה ויברך המוציא וברהמ"ז (וראה בהערה מש"כ לצרף בזה את שיטת הגר"ז), וצ"ע למעשה.

בורקס בארוחת צהרים – נמצא לפי זה, שאדם שאוכל פת הבאה בכיסנין (כגון בורקס תפוח אדמה) בארוחת צהרים ואוכל עמו עוד מאכלים שמצטרפים, אם אוכל מהבורקס עצמו שיעור של די בצים, אז עליו לברך המוציא מצד שיש כאן קביעות סעודה. אבל אם אינו אוכל ממנו שיעור ד' ביצים, הרי הוא נכנס לתסבוכת ברכות, כי לפי השיטה העיקרית יש לו לברך על הבורקס המוציא מחמת קביעות סעודה ולא לברך על שאר המאכלים, ואילו לפי השיטה של די בצים אינו יכול לברך המוציא מאחר שלא אכל ממנו ד' ביצים. ואם נבוא להחמיר גם את השיטה הזו ולא לברך המוציא רק מזונות, מ"מ לא יוכל לברך על שאר המאכלים, ויש כאן כתרתי דסתרי, וצ"ע.

המשך סעיף ו

ואם מתחלה היה בדעתו לאכול ממנו מעט, וברך: בורא מיני מזונות, ואח"כ אכל שיעור שאחרים קובעים עליו, יברך עליו בהמ"ז, אע"פ שלא ברך המוציא תחלה.

נמלך ואכל כשיעור קביעות סעודה – המשנ"ב (ס"ק כו) כותב שלא יברך "המוציא" כיון שאין במה שמונח לפניו (אחר שנמלך) שיעור קביעות סעודה [אא"כ באמת יש שיעור קביעות סעודה במה שעדיין לא אכל, שאז צריך ליטול ידיו ולברך ענט"י והמוציא וברכהמ"ז]. ובשעה"צ (אות כא) מעיר, שמאחר שמעיקרא ודאי לא תיכנן לאכול קביעות סעודה, א"כ הוא נמלך גמור, וצריך לברך שוב מזונות. אולם בכה"ג שלא תיכנן מראש כמה לאכול וכל כיוצ"ב, אכן נותן הדין שלא יצטרך לברך מזונות.

ובציוור הפוך, שמעיקרא תיכנן לקבוע סעודה ובירך המוציא, ושוב נמלך ואכל פחות מכדי שיעור קביעות סעודה, אם צריך עתה לברך מזונות על מה שממשיך לאכול, כותב האג"מ (או"ח ב, נד): "נלע"ד דכיון שבשעה שבירך המוציא היה כדן, נפטר גם מה שאכל אחר שנמלך שלא לקבוע סעודה, בהמוציא שבירך, דהא בעצם הרי הוא בשם לחם ופת כיון דמועיל קביעות סעודה עליה, ורק משום שליכא עליו חשיבות כל כך לא קבעו עליו ברכת המוציא כו', אבל מכיון שבשעה שבירך היה ע"ד קביעות סעודה שהיה אז בחשיבות לחם ובירך שפיר המוציא ולא הוי זה לבטלה, נפטר ממילא אף שבתוך האכילה נסתלק ממנו המעלה דלחם, כיון שבכלל הברכה הוי עכ"פ גם אחר הסלוק ע"י שנמלך לבטל קביעותו. ואף שאין לי לע"ע ראייה מפורשת מסתבר כן לע"ד".

⁷ ידידי הרה"ג אפרים קרלינסקי שליט"א.

⁸ כן מבואר באג"מ (או"ח ג, לב; ד-מא). ועי' בערוה"ש (סעיף יז-יח) ובשבט הלוי (ז, כה) מש"כ שדעת שו"ע הרב (סעיף ח) שגם לפי שיטה זו צריך לכה"פ לאכול מהפת ד' בצים, ואולי יש לצרף שיטה זו כדי שלא יברך ברהמ"ז בנידו"ד.

⁹ ולא דמי למש"כ להלן (סעיף ז) שבספק פת הבאה בכיסנין מברכים על השתיה ושאר המאכלים שאוכלים אח"כ, ולא אומרים שמספק לא יברך כדין פת גמור שפוטר כל מיני מאכל, כי שם נתבאר (בשם הגרש"ק) שזה מוגדר כאכילת עראי, אבל כאן שהוא קבע סעודה על זה, ודאי זה אכילת קבע לשיטה זו.

ומעתה עלינו לדון גם בציור הקודם (של השו"ע והמשנ"ב) הנ"ל שנמלך לאכול שיעור קביעות סעודה, שהרי על מה שתיכנן לאכול מעיקרא כבר חייל עליה ברכת מזונות ונפטר בה. ואכן כך כותב הרע"א (הגהת רע"א דפוס יוהנסבורג; מובא במהדורת פרידמן): "על מה שכתב המג"א "ופשוט דאם לאחר שאכל וכו'" – נלענ"ד דלאו מילתא דפסיקא, דמי שהיו לפניו כזית פת הבא בכיסנין ובירך מזונות, ואחר שאכל חצי זית גמר בדעתו להביא לו יותר פהב"כ ולאכול שיעור קביעות, בזה כשגומר לאכול חצי זית הנשאר אין מברך עליו המוציא, דהלא כבר בירך על החתיכה מזונות, ולו יהא שהוא פת גמור אם מברך במ"מ יצא¹⁰. אבל אם אוכל תחילה האחר שהביאו לו אחר כך, מברך עליו המוציא".

וכן יש לדון מדוע לא יברך המוציא [גם אם אין לפניו שיעור קביעות סעודה] מצד מה שאכל כבר¹¹, שהרי השעה"צ כותב לעיל (קסז, מה) בשם הלחם חמודות, שמי ששכח ולא בירך ונזכר קודם שסיים אכילתו, שיברך על מה שאכל כבר (ויעו"ש מש"כ לבאר בזה). אך החילוק פשוט, ששם לא בירך על מה שאכל עד עתה, ואילו כאן בירך על זה מזונות ולכן אינו צריך לברך על מה שאכל כבר.

סעיף ז

פת הבאה בכיסנין, יש מפרשים: פת שעשוי כמין כיסים שממלאים אותם דבש או סוקר ואגוזים ושקדים ותבלין, והם הנקראים ריסקולא"ש ריאלחש"ו; וי"א שהיא עיסה שעירב בה דבש או שמן או חלב או מיני תבלין ואפאה, והוא שיהיה טעם תערובת המי פירות או התבלין ניכר בעיסה, (וי"א שזה נקרא פת גמור, אא"כ יש בהם הרבה תבלין או דבש כמיני מתיקה שקורין לעקי"ך שכמעט הדבש והתבלין הם עיקר, וכן נוהגים) (רש"י וערוך וכן יש לפרש דעת רמב"ם); וי"מ שהוא פת, בין מתובלת בין שאינה מתובלת, שעושים אותם כעבים יבשים וכוססין אותם, והם הנקראים ביסקוני"ש.

גדר 'נילוש' – השו"ע כותב שהכונה "שיהיה טעם תערובת המי פירות או התבלין ניכר בעיסה". והרמ"א מביא שיי"א שזה נקרא פת גמור, ורק "אם יש בהם הרבה תבלין או דבש כמיני מתיקה שכמעט הדבש והתבלין הם עיקר" אז יש לזה דין פהב"כ. ונחלקו הפוסקים, האם כונת הרמ"א להצריך שיהיה רוב מיני מתיקה, או שיהיה טעם מורגש מאוד.

וראה בט"ז (סק"ז) שכותב: "דהיינו מצד הטעם, שיותר נרגש טעם הדבש והתבלין מטעם העיסה דהוא דוקא כסנין". וכ"ה במשנ"ב (ס"ק ל"ג): "שע"ז יהיה מינכר התבלין בטעם יותר מהקמח, וכן בדבש ושמן וחלב בעינן שיהיה הרוב מהן ומיעוט מים שע"ז נרגש מהן הטעם הרבה מאוד עד שע"ז הם העיקר". וראה בארחות רבינו (ח"ב אות נט) מש"כ בשם החזו"א, שאכן **לא בעינן דוקא רוב**, אלא העיקר שיהיה טעם טעים של מזונות שבני אדם מתענגים על זה ואוכלים את זה כמזונות¹².

אולם בשו"ע הרב (סעיף יא) כותב: "אבל עיסה שנילושה במים ועירב בה מעט דבש ותבלין, **אע"פ שטעם הדבש ותבלין נרגש בעיסה**, אין מברכין עליה במ"מ אלא המוציא וברכת המזון, כיון שהרוב מים, וכן במעט חלב וחמאה ושמן ושמן ושאר משקין ומי פירות. ועל כן יפה עושים שאופין עוגות (שקורין

¹⁰ כ"כ הביה"ל (קסז, י ד"ה במקום). וע"י בחמד משה (אות ד ד"ה ומ"ש) שכותב שגם לסוכרים שאם בירך מזונות על לחם גמור לא יצא ידי חובה, מ"מ בפת הבאה בכיסנין שעיקר ברכתן מזונות י"ל שידורו.

¹¹ ראה בחמד משה (אות ד סוד"ה במ"א) בזה.

¹² וע"ע בערוה"ש (קסח, כד) שכותב: "ואין הולכין בהם אחר רוב ומיעוט, דיודע דאף אם בכמותם מעטים מן המים מ"מ באיכותם הם הרבה, כפי טבע של כל דבר שמן שיש לו התפשטות גדולה. והעיקר אם למראית העין ניכר שאי"ז פת סתם, והכל רואין שהוא פת ביצים או פת חמאה או פת חלב או פת של שמן, כמו שיש אופין על קמח שנלוש בשמן פשוט שקורין פאצאנאסנ"א מאסל"א [ורוב ומיעוט שהוזכר בעניין זה היינו ע"ד זה ודו"ק]".

שמאליץ קוכין) ללחם משנה כי אין שם רק מעט שומן". ומבואר מדבריו, דלא סגי במה שניכר הטעם, והכל נמדד במציאות אם יש בזה רוב מי פירות או תבלין.

נמצא עולה נפק"מ בין ב' השיטות הללו לב' הצדדים: [א] כשיש רוב מי פירות אך לא מורגש (כגון 'לחמנית מזונות' או 'פיצה' שנילוש במי חלב) – ולפי דעת המשנ"ב ודעימי יוצא שאי"ז נחשב פהב"כ. [ב] כשמורגש המי פירות אבל זה לא רוב (כגון שנילוש בפטל שטעמו מתוק ומורגש מאוד וכל כיוצ"ב) – ולפי דעת המשנ"ב ודעימי גם זה בכלל פהב"כ.

אך באמת יתכן, שגם לפי דעת הט"ז שחידש דסגי במורגש גם כשאין בו רוב, מ"מ אם יש בו רוב גם אם לא מורגש זה ג"כ בכלל פהב"כ. וכן משמע בדברי הט"ז עצמו שכותב "ופשוט הוא, שאם יש בה הרבה דבש ומיעוט מים, כו"ע מודים דהוה כסנין, וכן אם נילוש בחלב ומיעוט מים". וכך מצדד בדעת תורה למהרש"ם, ששני הצדדים נכונים, ובכדי ליכלל בכלל פהב"כ סגי או ברוב או בטעם מורגש. ועפ"ז סומכים 'בד"ץ הדעה החרדית' לתת גושפנקא על 'לחמנית מזונות' (וכמש"כ בשו"ת מנח"י ט, יז¹³).

ולפי האמור, נבוא לדון את העולה למעשה בכמה מאכלים מצויים (וממנו יוכל הקורא להקיש לשאר המאכלים):

מלאוח – לא ברור שיש בזה רוב שמן, אבל מאידך בד"כ טעם השמן מורגש מאוד¹⁴, וממילא זה תלוי אי סגי בטעמו מורגש גם כשאין בזה רוב, ולפי האמור לעיל עפ"ד המשנ"ב יש להקל בזה. אבל זה נכון רק כשלא קובעים על זה סעודה, ובד"כ קובעים על זה סעודה. [אך בכלל יש לדון, שמאחר שזהו הדרך לאכלו תמיד כקבע¹⁵, א"כ בכל גוני יהיה ברכתו המוציא].

פיצה – יש מקומות שלשים אותו ברוב חלב כדי שלא יהיה ברכתו המוציא. אבל מאחר שהטעם ודאי לא מורגש, ממילא זה תלוי אם נסמוך דסגי ברוב גם בלי שטעמו מורגש (וכאמור לעיל בד"ץ העדה החרדית סומכים על דעת המהרש"ם בזה). וכמובן כל הנידון זה רק כשלא קובעים על זה. [וכאמור לעיל בכלל יש לדון, שמאחר שהדרך לאכלו לשם קבע, א"כ בכל גוני יהיה ברכתו המוציא. ובארה"ב נהוג (ע"פ הוראת הגרמ"פ זצ"ל) שיש לזה דין פהב"כ, מאחר שאצלם באמת נהוג לאכלו גם שלא לשם קביעות סעודה].

ויש להעיר – שבכל הדברים הנ"ל ודומיהם שלא נוכל להחליט בבירור שברכתם המוציא, אם רוצה לברך עליהם המוציא, יש לו ליזהר לאכול שיעור של קביעות סעודה.

'לחמנית מזונות' – שאופן את זה ברוב מי פירות¹⁶, דינו דומה לפיצה שרק אפו אותו ברוב מי פירות אך אין טעמו מורגש. וכאן גרע טפי, כי ודאי כל עיקר דרכו להיאכל לשם קבע כתחליף ללחם גמור (ובפרט אלו

¹³ ויעו"ש שכותב שכיום המי פירות עובר תהליך שבו עושים ריכוז מהמי פירות, ולפני שמכניסים אותו לבקבוקים מוסיפים מים עד שמגיע לכמות שהיה קודם הריכוז, ולפי חוק הממשלה מותר להם לכתוב שזה 100% מי פירות, ונימוקם הוא, שאותו כמות מים שהוציאו ע"י הבישול כשעשו את הריכוז, מחזירים אותו כמות מים. אבל ע"פ ההלכה כל התוספת נחשבת כמים, וממילא זה נחשב רק כ-20% מי פירות.

¹⁴ ראה בספר 'וזאת הברכה' בירור הלכה סימן ב.

¹⁵ ראה להלן לגבי 'פריך' מש"כ שמאכל שדרכו לאכלו לקבע, אז אין לו דין פהב"כ. ויתכן שהדברים נכונים גם לגבי התנאי של "נילוש", וכמש"כ לקמן (סעיף ז) שיתכן שאין מחלוקת בעצם בין השיטות, ובכל מאכל עלינו לקבוע אם הדרך לקבוע עליו או לא. וכן מבואר להדיא בביה"ל (ס"ז ד"ה שכמעט) לגבי 'ממולא' שכותב "ולפי"ז העיסה שעושים בפורים וממלאין אותה בשומשמין כו' ובפרט שלחם שהוא אין עשוי בזמננו לקינוח ולתענוג כמו שזכרו הראשונים בפת הבאה בכיסנין רק לשבוע ולחם גמור הוא". וע"ע בביה"ל (שם ד"ה סוד"ה הרבה) לגבי פריך.

¹⁶ אופן עשייתו: מבשלים צימוקים במים בכמות שיהא דינו כיון (קצת יותר משישית צימוקים, כמש"כ המשנ"ב ערב, טז; וע"ע שו"ע רב, יא), ולשים את הבצק עם מי הצימוקים הללו. וראה בקונטרס "לחמניות מזונות" להגרמ"ש קליין שליט"א שהאריך בזה.

שעשויים כמין לחמנייה רגילה ונמכרים לארוחת בוקר ממולא בירקות ובצים וכדו', או אלו שמוגשים בשמחות).

וראה בשבט הלוי (ח"ח ס"י לב) שכותב: "ובענין מזונות לחם שבזמנינו, אם נעשין בתערובת רוב מי פירות, דהיינו שיהיו משונין בטעם ובמראה כמש"כ בדע"ת לאפוקי מי אורז וכיו"ב, ורק מיעוט מים באופן שמן הסתם ניכר היטב הטעם בעיסה, אין בידינו למחות בחוזק יד, אבל לולי זה ויש חשש גדול שלא נעשה באופן הנ"ל, אע"פ שלדעת הבי"י אולי גם זה מועיל, מ"מ בודאי שומר נפשו ירחק מזה. וכל ענין לחם מזונות שאוכלים סעודות שלמות וגדולות בלי נט"י ובלי ברכת המוציא, יש בזה כעין זלזול בנט"י, וגם מכניסים עצמם לספקות גדולות לדינא אם אוכלים יחד עם שאר הסעודה כדי שביעה".

וכותב בתשובות והנהגות (ה, סג): "סוף דבר בלחמניות בהכשר העדה החרדית שנאכל באוירון ורשום עליו שברכתו מזונות, הוא מפני שסומכין שלא נילוש במים כלל רק במי פירות, וגם ניכר בטעמו שאינו כלחם ממש כי הוא רך מאד, וסומכין שכיון שנעשה להתענג ולשבוע אינו כלחם. ואף כששבע ממנו עם שאר דברים אין דינו כקובע סעודה שמברך המוציא, דלקביעות סעודה צריך לאכול ממנו גופא ד' ביצים, וכן לדעת הגר"א מצטרף רק אם עיקר השביעה ממנו, ושפיר מברך מזונות. **אבל המדקדק במעשיו ימנע מלאכלו** (אפי' כשאינו אוכלו בתוך סעודה שקובע), דראוי לחשוש שדינו כפת, ודברינו כאן הם רק כדי ללמד זכות על המקילין.

וגדולי הפוסקים בארה"ב הוציאו מכתב על זה (מופיע בספר וזאת הברכה תשס"ט לפני ה'לוח ברכות'), וכך נכתב שם: "נהוג כיום לאפות לחמניות כאשר העיסה נילושה במי פירות ורשום עליהם ברכת בורא מיני מזונות. העובדה היא, שרוב בני אדם קובעין סעודה על לחמניות אלו, וכל הכוונה באפיית הלחמניות אלו הוא לשמש תחליף לכריך רגיל, ולכן אף אם אין העיסה יהיה כדין של מזונות (אשר ברוב פעמים אינו כן), עדיין הן חייבות בנטילת ידים המוציא וברכת המזון, שיש בהם שיעור שרוב בני אדם קובעין עליו סעודה. והנהוג להגיש לחמניות אלו שרשום עליהם בורא מיני מזונות בארוחות כגון: חתונות, מלוה מלכה או במטוסים כאשר כולם קובעים עליהם סעודה הוא מכשול לרבים".

וכן הוציא הגרמ"ש קליין שליט"א מכתב (י בתמוז תשס"ב; שהצטרפו אליו בעל שבט הלוי וידבלחט"א בעל החוט שני), וכה נאמר שם: "בענין לחמניות שקוראים ההמון "לחמניות מזונות", הננו להודיע שיש בזה חשש מכשול לרבים הן בברכה ראשונה, והן בברכה אחרונה, והן באכילה בלא נטילת ידים כדון, מכמה טעמים כמו שיבואר להלן: [א] אף אם לשו הלחמניות במי פירות, מ"מ כיון שאינם כעוגות שאין - דרך לקבוע עליהם סעודה, אלא אדרבה הדרך לאכלם דוקא כסעודות ובסעודות, דינו כלחם גמור (כמבואר בספר דרך החיים בקו"א ובעוד רבים מן האחרונים, וכן מרומז בביאור הלכה). [ב] אף אם לשו הלחמניות במי פירות בכדי שיחשבו למזונות, בעינין דוקא שיהא ניכר טעם המי פירות יותר מטעם הקמח וכמ"ש הרמ"א, ואף אם יהיה הרוב מי פירות או כולו מי פירות, אפ"ה כל זמן שאין טעם המי פירות עיקר הוה פת, כדמוכח בפוסקים ובמשנ"ב סי' קס"ח ס"ק ל"ג. [ג] וקל וחומר כשאוכלים לחמניות הללו בסעודות [שולחן מתוק, בר מצוה, אירוסין, וכדו'] שלדעת רבים מגדולי האחרונים מצטרף הכל לשיעור קביעות סעודה, וא"כ אף בפת הבאה בכיסנין גמורה צריך נטילת ידים המוציא וברהמ"ז, כ"ש בהנ"ל. על כן ראוי לכל ירא שמים שלא לחפש היתרים בזה, וגם שלא יניח "ממזונות הללו בסעודות שלא לגרום בזה חשש מכשול לרבים. וע"ז באנו עה"ח, משה שאול קליין". והוסיף בעל שבט הלוי: "דברים הנ"ל הם אמת וצדק - וכבר עוררו ע"ז גאונים מדורות שלפנינו, וירא אלוקים אינו מכניס עצמו בזה. וע"ז באעה"ח מצפה לישועת ה', שמואל הלוי וואזנר". ג"א מצטרף להנ"ל למנוע מכשול, נסים קרליץ.

לחמניית מזונות לסעודת שבת – יש אנשים שחפצים ב'לחמנית מזונות' ללחם משנה לסעודת שבת (זה קטן ומתוק ומתאים לחלה אישית), ויש לדון אם יש בזה איזה חשש שלא לברך עליו המוציא.

ונקדים, דהנה הדרכי משה כותב להוכיח שאין המנהג כשיטת השו"ע, וז"ל: "אבל אין המנהג כדבריו, שהרי בשבתות וימים טובים ונשואין, מברכין המוציא על מיני לחם המתובלין הרבה וניכר בהם במראה ובטעם"¹⁷, על כן נראה דס"ל דלא יצא מכלל לחם במה שעירב בו תבלין או שאר משקין מעט, אא"כ עיקר העיסה נילוש באותן דברים".

ויש להסתפק מה כונת הדרכי משה, שבפשטות כונתו רק להוכיח את המציאות שדרך העולם לאכלו לקביעות ולא לקינוח¹⁸. אולם מלשונו שכותב "שהרי בשבתות וימים טובים ונשואין מברכין המוציא על מיני לחם כו" – משמע שהראיה היא, ממה שמברכין עליו המוציא¹⁹. וכ"מ מלשון שו"ע הרב שכותב "ועל כן יפה עושים שאופין עוגות (שקורין שמאל"ץ קוכ"ן) ללחם משנה, כי אין שם רק מעט שומן". וכבר תמה הבית מאיר "דלענ"ד בלא זה יפה הן עושין, שהרי קובעין סעודה עליהן ואוכלין ממנו השיעור". אך מדברי הדרכי משה נמצא מבואר, שסתם סעודת שבת לא נחשבת כ"קביעות סעודה", אי מצד שלא רגילים לאכול מהפת עצמו כשיעור ד' ביצים, או שגם עם שאר המאכלים שהוא אוכל שמצטרפין לשיעור קביעות סעודה, אי"ז מגיע לשיעור הקביעות – ומבואר מדבריו, שלא כל המאכלים מצטרפים ודו"ק²⁰.

וממילא לגבי 'לחמניית מזונות' יש לדון כמה עלינו לחשוש שיש לו דין פת הבאה בכסינין בגלל שנילוש ברוב מי פירות, שהרי כבר הבאנו לעיל שזה מחודש מאוד, הן מצד שלא מורגש טעמו, והן מצד שהדרך לקבוע עליו. ומסתבר להורות לברך על זה המוציא, עם אוק כמות מספקת של מאכלים שיוכלו להצטרף לשיעור קביעות סעודה, גם אם אינו אוכל מהפת עצמו שיעור של ד' ביצים²¹. אולם אלו שלא אוכלים הרבה מאכלים בסעודת השבת (כגון בסעודה שלישית בימות החורף וכיוצא"ב), יתכן בהחלט שאין כאן שיעור של קביעות סעודה, ולא ברור שיוכלו לברך על זה המוציא.

פת הבאה בכסינין, יש מפרשים: פת שעשוי כמין כיסים שממלאים אותם דבש או סוקר ואגוזים ושקדים ותבלין, והם הנקראים רישקולא"ש ריאלחש"ו.

גדר 'ממולא' – הנה המשנ"ב (ס"ק כח) כותב, דבעינן שיהיה המילוי הרבה כל כך, עד שעיי"ז מורגש הטעם הרבה מאוד. ומוסיף בב"ה"ל (ד"ה שכמעט) "שלפ"יז העיסה שעושין בפורים וממלאין אותה בשומשמן, לא נבטל ממנה שם פת, עד שיהיו השומשמן הרבה עד שיהיה מנכר טעם השומשמן יותר מטעם העיסה,

¹⁷ ומבואר מדבריו דפשיטא ליה, שעצם מה שאוכלים אותו 'לשם סעודת שבת', לא מהוה סיבה לברך עליו המוציא (ונפק"מ שמי שיאכל כביצה פת הבא בכסינין לשם סעודת שבת, לא יוכל לברך עליו המוציא). וראה גם במג"א (קסח, טז) ובפמ"ג שם ובסימן קפח בא"א סק"ט, ובמשנ"ב (רעד, א) ובערוה"ש (תקכט-ג) ובשו"ע הרב (קו"א קסח, ד). אולם יעוי' בדעת תורה למהרש"ם (כאן) שמביא שדעת מהר"ח או"ז שסעודת שבת קובעת, ומעיר שא"כ איך אוכלים ב'קידושים' ולא מברכים המוציא, וראה גם במגן גבורים (אות ח ואות כג) מש"כ בזה.

¹⁸ עי' היטב בערוה"ש (סעיף יז) מה שתמה על המג"א.

¹⁹ בספר שערי ברכות (עמוד רד) ביאר את כונת הדרכי משה שפהב"כ גם אם מברכין עליו המוציא אין יוצאין בו י"ח לחם משנה (עי' בפמ"ג מ"ז קסח, ז בשם הא"ר). [וע"ע בספר אור החמה (סו"ס רעד) מש"כ שיש חסירון עכ"פ על הלחם השני שלא בוצע אותו]. אולם ממש"כ הדרכי משה להוכיח גם מנישואין, לא משמע כן.

²⁰ עי' במג"א (ס"ק יג) מש"כ להוכיח שמצטרפים עוד מאכלים, ממש"כ התוס' לגבי לחמניות ש"אם קבע עליהו כמו בפורים", ובסמ"ק כתוב "בליל פורים ובליל ברית מילה", ומסתמא בפורים לא קובעין עליהן לבדם". ויש לברר מה ההבדל בין סעודת ברית לסעודת מילה. וע"ע בערוה"ש (סעיף יז).

²¹ הגם שנתבאר לעיל שלפי השיטה של ד' ביצים, צריך לאכול דוקא ד' ביצים מהפת עצמו, מ"מ כבר כתבנו שם, שלהלכה אנו נוקטים שעיקר השיטה היא השיטה של סעודת בוקר וערב [ושלכך אין אנו מחמירים רק בשיעור ד' ביצים], ועד"ז מסתבר שב'לחמניית מזונות' שבפשטות בלא"ה אין לו דין פהב"כ, יכול לברך עליו המוציא בשופי ולצאת בו ידי חובת סעודת שבת.

וע"פ רוב העיסה של פורים שעושין בזמננו אין בה שומשמין כל כך, ובפרט שלחם הוא אין עשוי בזמננו לקינוח ולתענוג כמו שזכרו הראשונים בפת הבאה בכיסנין רק לשבוע ולחם גמור הוא".

ממולא בנשר דגים וכדומה – ה"ט"ז (סק"ו) כותב: "ובכלל זה מה שעושין בפורים עיסה רחבה וכפולה וממלאין אותה בשומשמין, ואין חילוק בין מילוי בפירות או בנשר ודגים". אולם המג"א (ס"ק מד) כותב לחלק: "דהנהו לא מבטלי תורת לחם דהם עצמן מזון, משא"כ פירות דהוי קינוח". והמשנ"ב (ס"ק צד) מצדד לדינא כדעת ה"ט"ז, וז"ל: ונראה פשוט, דאם עשוין רקיקין קטנים ומעורב בהם פתיתין של בשר, וניכר שאין עשויים כי אם לקינוח אחר הסעודה, דינו ממש כפת שמעורב בפירות ובשאר מיני מתיקה דאינו מברך עלייהו בהמ"ז בדלא קבע עלייהו". אך יעו"ש בביה"ל (סי"ז ד"ה פשטיד"א) שמחלק, שזה רק כשעשויים רקיקים קטנים ומעורב בהן פתיתין של בשר וניכר שאין עשוין רק לקינוח אחר הסעודה, אבל כשנעשה כעין סתם לחם שעשוי לשבוע לא הוי בכלל פת כיסנין שעשוי רק לקינוח ולמתיקה בעלמא וברכתו המוציא.

נמצא עולה שהכלל הוא, שבכל הדברים הממולאים שאין ניכר עליהם שנעשו רק לקינוח, אין להן דין פת הבאה בכיסנין.

ועל פי הכלל הזה, נבוא לדון בכמה מיני מאכלים מצויים:

פיצה – אי אפשר לדונו כפת הבאה בכיסנין מצד 'ממולא', כי זה מאכל שנעשה לשם קביעות (אולם בארה"ב מקובל ע"פ הוראת הגרמ"פ זצ"ל לברך עליו מזונות, ובאמת אצלם נהוג לאכול גם שלא לשם קביעות סעודה).

בורקס תפוח אדמה ובורקס נקניק – בצק עלים²² שממולא בתפוח אדמה או בנקניק, הרי זה תלוי בנידון הנ"ל, ועלינו לדון ולקבוע אם הוא ניכר שמיועד שלא לשם קביעות. ובספר וזאת הברכה (בירור הלכה סי' מ) כותב לגבי 'בורקס תפוח אדמה' שיתכן שזה תלוי בגודלו אם הוא קטן (כמו שיש במאפיות) או גדול (כמו שמגישים בשמחות). אך אם מורגש טעמו בשמן ומרגרינה שנאפה בו, אז יש לו דין פהב"כ מצד 'נילוש'.

פת הבאה בכיסנין, יש מפרשים כו' וי"מ שהוא פת, בין מתובלת בין שאינה מתובלת, שעושים אותם כעבים יבשים וכוססין אותם, והם הנקראים ביסקוני"ש.

גדר 'פריד' – זהו שיטת רב האי גאון, וכפי שמבאר המשנ"ב (ס"ק לה) שכעבים היבשים נעשים מה' מיני דגן ובמים בלבד, אך באפייתן נעשים יבשים כל כך עד שנפרכים, ואין זה נקרא אוכל אלא כוסס, ואין דרכם לאכול מזה הרבה, לכן אין לו דין פת".

ותמה הערוך השולחן (סעיף כא): "ואינו מובן כלל, דכיון שאין בו תבלין הרי הוא פת גמור, דאטו מפני שהוא יבש אינו פת כו'. וצריך לומר, כיון שהוא קשה מאוד, אינו כפת, וצ"ע.

אך השדי חמד (מערכת ברכות א-י) כותב: "שכל שעיקר עשייתו לשם אכילת עראי, לא חייבו חכמים המוציא וברכת המזון כו', מטעם זה הוא דמברכים במ"מ בעכעים יבשים, לא משום שהם קשים, אלא משום שעיקרם נעשו לאכילת עראי". וכ"ה לשונו של הלבוש (סעיף ו) "ונקרא כיסנין על שם שכוססין אותה לתיאבון בעלמא".

וכן משמע בדברי המשנ"ב (ס"ק לו) שכותב על הלחמניות בסעיף ח שאינם מוגדרים פריד, וז"ל: "לחם גמור הוא, דנעשים רק מקמח ומים כשאר פת, ואף שהם דקים מ"מ לא הוי כמו כעבים יבשים דסעיף ז, דהם יבשים מאוד ואינם עשויים לאכילה ורק כוססין אותם לקינוח, אבל אלו עשויים לאכילה". וכן

²² ה'בצק עלים' לא ברור שנחשב בגדר 'פריד' להיות נכלל בגדר פהב"כ (ראה מש"כ בהמשך הדברים בפנים). ומצד 'נילוש' הרי זה תלוי במציאות אם הוא נילוש ברוב שמן ומרגרינה ואם טעמו מורגש.

בביה"ל (ס"ז ד"ה הרבה) כותב "אך אם עושין העוגות דקין ויבשין מאד עד שנפרכין, יש להתיר משום דזה הוי בכלל כעבין יבשין הנזכר בשו"ע, **דגם אלו מן הסתם אין דרך לאוכלן להשביע רק לקינוח כמו כעבין הנ"ל**".

נמצא לנו מחלוקת, האם עצם הפריכות מבטל ממנו שם פת, או שהפריכות קובע לנו שאינו נאכל לשם אכילת קבע.

מצות – ויש לדון נפק"מ ב'מצות', שאינם נאכלים לקינוח בעלמא, אבל הם קשות מאוד (לכה"פ מצות יד²³), ולפי הבנת הערוה"ש נותן הדין ליתן להם דין פת הבאה בכיסנין (וכך באמת מנהג הרבה מעדות המזרח מלבד בפסח).

אולם בשיירי כנסת הגדולה (כאן) כותב: "נשאלתי על האוכל מצה שנילושה במים לבד אחר הפסח, אם צריך נטילה וברכת המזון, והשבת, **דלא דמי לפת הבאה בכיסנין שהם בישקוג'וש לדעת רה"ג שאין צריך נטילה, דלא גרעה המצה מלחמניות שבלילתן עבה דלחם גמור הוא ומברכין עליו המוציא וברכת המזון כמו שפסק הרב בס' הקצר סי' קס"ח כו', ומה גם לדעת השאילתות והתוס' והרמב"ם והר"ן והרא"ש ורבינו בעל הטורים ז"ל דאפילו בדבר שבלילתו רכה שאפאו בתנור בלא משקה ואפילו אפאו באלפס בלא משקה שדינו כפת ומברך עליו המוציא וברכת המזון, כל שכן המצה שבלילתה עבה ונאפית בתנור בלא משקה ואינה כל כך קשה כמו הבישקוג'וש, דיש לברך עליה מוציא וג' ברכות וליטול ידיו כו"**".

ובשו"ת ציץ אליעזר (יא, יט) מביא משי"כ בשו"ת בית דוד (או"ח סי' ע) טעם אחר לחלק בין מצה לבישקוג'וש, והוא, שהכלל של פת הבאה בכיסנין לאו במידי דמקרי לחם תליא מילתא, אלא שלא קבעו חכמים המוציא וג' ברכות אפי' בכזית אלא בלחם שדרך בני אדם לקבוע עליו. וא"כ דוקא הבישקוג'וש שאין דרך בני אדם לקבוע עליהם סעודתם אינו מברך המוציא וברכת המזון, אבל המצות שדרך בני אדם לקבוע עליו ראוי לברך המוציא וברכהמ"ז (ויעו"ש מה שדן אם זה רק במצות שנשארו מפסח, או גם במצה שנאפתה באמצע השנה).

בצק עלים – ראה במשנ"ב (ס"ק לו) שכותב שרק כעבים יבשים מוגדרים פריך, כי הם יבשים מאוד. ולפי יש לדון ש'בצק עלים' וכיוצא בזה – לא יחשב כ'פריך' (עי' וזאת הברכה בירור הלכה סי' לט).

אולם מצינו הגדרה אחרת ל'פריך', והוא מה שכותב הגרש"ז אויערבאך זצ"ל (צהר עמוד רכו) לבאר מדוע האשכנזים סוברים שברכת המצות כל השנה ברכתו המוציא: "אולם אנן נקטינן, דכיון שאין זה מתפורר בפה רואין אותו כלחם גמור גם בכל השנה". ומבואר שהגדר של 'פריך' זה מה שמתפורר בפה, וזה גורם שזה מאכל שנאכל לקינוח בעלמא. ולכן מצה פשוט שלא מוגדר בכלל 'פריך'.

וגדר הדברים נוגע מאוד, כי אם ננקוט שהגדר של פריך זה קשה, ואזי מצות נותן הדין לברך עליהן מזונות, א"כ יהיה ראיה שגם דבר שהוא בגדרי פהב"כ אם במציאות הדרך לקבוע עליו מברכים עליו המוציא (ונפק"מ בלחמניית מזונות ופיצה בגדרי נילוש וממולא). אולם אם הגדר של פריך זה מתפורר בפה, א"כ מצות אינם בכלל זה, ויתכן ש'בצק עלים' הוא בכלל זה.

המשך סעיף ז

והלכה כדברי כולם שלכל אלו הדברים נותנים להם דינים שאמרנו בפת הבאה בכסנין.

יסוד הדין של "פת הבאה בכיסנין" – הנה השו"ע מביא ג' שיטות בביאור הדין של "פת הבאה בכיסנין", ומכריע שלכולם נותנין דין פהב"כ. והטעם מבאר הבית יוסף: "ולענין הלכה, כיון דספיקא במידי דרבנן הוא, נקטינן כדברי כולם להקל".

²³ ראה בשו"ת הר צבי (א, צא) ובציץ אליעזר (יא, יט) שהאריך בזה.

והקשה הב"ח: "ואיכא לתמוה, למה אמר שהוא קולא, הלא אם אינו מברך ברכה הראויה לה בין כך ובין כך הוא חומרא שעובר משום לא תשא"²⁴. ומצינו כמה דרכים בזה.

[א] הדרישה מבאר, וז"ל: "משום שהדין שברכת בורא מיני מזונות היא ברכה כוללת כמו ברכת שהכל, ולכן יש לברך על כולם בורא מיני מזונות. ובברכה אחרונה מקילים ומקצרים ומברכין מעין שלש, ואע"פ שברכת מעין שלש אינה עומדת במקום ג' ברכות". וביארו דבריו, לגבי ברכה ראשונה – לכאורה כונתו שברכת מזונות פוטר כל דבר (וראה בהערה²⁵). אך קשה לגבי ברכה אחרונה – צ"ב כונתו, איך יפטר הלחם בברכת מעין ג'²⁶ (וכבר תמה כן המאמר מדרכי).

[ב] בשו"ע הרב (סעיף ח) מבאר בזה, וז"ל: "לפי שברכת בורא מיני מזונות כוללת גם הלחם שהוא מזון, ולא קבעו לברך המוציא על הלחם אלא מפני חשיבותו שסועד הלב, וכל לחם שאין קובעים עליו סעודה בטלה חשיבותו אא"כ יש בו כדי לסעוד. וכן ד' ברכות של ברכת המזון לא קבעו עליו אלא מפני חשיבותו, שמן התורה היה די בברכה אחת מעין ג' שהרי לא נאמר בתורה אלא פעם אחת "וברכת את ה' אלהיך על הארץ הטובה אשר נתן לך" ודרשו מפסוק זה לברך על המזון ועל הארץ ועל המקדש ודי בברכה אחת לכולם, אלא שחכמים תקנו לברך על כל אחד בפני עצמו, ולא תקנו אלא בלחם שרגילים לקבוע סעודה עליו, אבל מיני לחמים שאין רגילים לקבוע עליהם אפילו הוא אכל ושבע מהם שנתחייב לברך אחריהם מן התורה דיו בברכה אחת מעין ג' של תורה אא"כ אכל שיעור שבני אדם קובעים עליו כו".

ומוסיף: "ולענין הלכה יש להקל בדברי סופרים כדברי כולם, ובפרט בספק ברכות שלא לברך ברכת המזון ד' ברכות על מה שלסברא אחת די בברכה אחת מעין ג', כי אין כאן ספק של תורה אף אם אכל כדי שביעה שהוא חייב בברכת המזון מן התורה, שהרי מן התורה די לעולם בברכה אחת מעין ג'. וכיון שמברך ברכה אחת מעין ג' אין לו לברך המוציא, שלא יהיו ברכותיו סותרות זו את זו, ועוד שברכת בורא מיני מזונות כוללת גם כן לחם גמור, אלא שמפני חשיבותו הוציאוהו מכלל שאר מזון וקבעו לו ברכה בפני עצמו, וכל שאין ברור לנו שיש בו חשיבות לחם גמור, אין להוציאו מחזקתו שהוא בכלל מזון בודאי, ואע"פ שהמברך בורא מיני מזונות על לחם גמור לא יצא ידי חובתו הואיל ונשתנה לעילוי וחשיבות נשתנית ברכתו, מ"מ בספק לחם גמור יצא שספק ברכות של דבריהם להקל, ואפי" כשתחילה אין כאן חשש ברכה לבטלה, שכיון שהקילו חכמים בדבריהם לצאת בספק ברכה, אין זו ברכה שאינה צריכה ואינה לבטלה בודאי כיון שיוצא בה ידי חובתו ורשאי לאכול על ידה ואינו נושא שם שמים לשוא ולא לשקר שהרי מברך ה' באמת שברא מיני מזונות, ולא עוד אלא שגם זה מזון הוא אלא שכשאינו יוצא בה ידי חובתו בברכה זו הרי זו ברכה שאינה צריכה ונושא שם שמים לשוא אבל לא לשקר אפילו אם בירך על דבר שאינו מזון כלל".

²⁴ האליה רבה (ס"ק כ) מביא מש"כ העולת תמיד: "ומהכא יש לדקדק דאם בירך על מה שצריך בורא מיני מזונות המוציא לחם, דלא יצא, מיהו למעשה צ"ע". וכותב עלה: "ולכאורה אין ראייה כלל מהכא, דלא הוי מכויץ כלל לאכול זה. אך מהא שהבאתי לעיל דמקילין מספיקא לברך בורא מיני מזונות ולא אמרינן דמברך המוציא דיוצא נמי אף שחיובו לברך בורא מיני מזונות, משמע דלא יצא". וע"ע במאמר מרדכי (ס"ק יח) ובכה"ח ועוד שנחלקו על פסק זה. וכן מבואר בפשיטות בחיי אדם (מג, ט) שהובאו בביה"ל (ס"ח סוד"ה טעונים). וכ"ה להדיא בחיי אדם (נח, ב) ובקיצור שו"ע (נו, א) ובכה"ח (קסח, מג). וע"ע בשעה"צ (רח, עז).

²⁵ הנה הדין הזה שברכת 'מזונות' פוטר כל דבר, אינו דין מוסכם. ובפרט לגבי לחם שקובע ברכה לעצמו (המוציא) י"א שלא נפטר בזה בברכת מזונות (עי' שעת"ק קסז, יג). אך למעשה הביה"ל (קסז, י ד"ה במקום) מצדד שמזונות פוטר כל דבר (חוץ ממים ומלח) וגם לחם. וראה לעיל (שם במקומו) מה שביארנו בעיקר הדבר שמזונות פוטר הכל חוץ ממים ומלח.

²⁶ ראה בדברי שו"ע הרב (שהובאו בסמוך) שכותב בתו"ד שהמברך מזונות על לחם גמור לא יצא ידי חובתו (וראה מש"כ הגר"ז בפסקי הסידור). וע"ע בשעה"צ (קסח, עא).

[ג] המאמר מרדכי כותב: "דכיון דיש מחלוקת בין הפוסקים בפירוש פת הבאה בכיסנין, דמר אמר הכי ומר אמר הכי, וכבר אפשר דלא פליגי לענין דינא, דכל אחד יודה לחבירו דכל שהוא משונה בטעם ובתואר פת דעלמא שדרך העולם לקבוע סעודתם עליו".

והמאמר מרדכי מוכיח כן, מקושית הרע"א (שהובא בביה"ד ד"ה והלכה) שהקשה, מדוע לא כתב השו"ע שירא שמים יצא ידי כולם כמו שכתב בסעיף יג²⁷. ומיישב המאמר מרדכי, "כיון דלא נזכר בהדיא שחולקים הפוסקים בזה, ואפשר דמודו להדדי".

והנה המאמר מרדכי לא כתב כן בהחלטיות ברורה שכל השיטות מודים זה לזה. אולם מצינו כמה פוסקים שכותבים כן באופן נחרץ. והם: הלבוש (קסח, ו) שכותב "ואנן נקטינן כדברי כולם, שכל אלו נקראו פת הבאה בכיסנין". וע"ע בבית אפרים (שו"ת או"ח סי' יא) שכותב: "ולא פליגי בעיקר הדין רק בפתרון מלת "כסנין", דמר מפרש שהוא ענין קליות ומר מפרש שהוא ענין תבלין ובשמים שנראה בו נקודים שתרגומו כסנין, ומר מפרש שהוא לשון כיסים, ומר מפרש שהוא מל' כסיסה. ומ"מ מדברי כולם נלמד, שעיקר הטעם לפי שאין דרך לקבוע עליו לא תיקנו לו ברכת המוציא רק כשקבע עליו, ומזה יש ללמוד כל מה שאין רגילין לקבוע וכמו שמצינו בש"ס דמדמי לחמניות לפת כיסנין מהאי טעמא". וכ"כ הערוה"ש (קסח, כג): "אמנם לעני"ד נראה דא"צ לומר מטעם ספיקא דרבנן, אלא שמעיקר הדין כן הוא, אלא שהפוסקים מחולקים בפירושא דפת הבאה בכיסנים, אבל לדינא אין חולקים זה על זה".

והרחיב בזה בעל הדרך החיים (בהגדת מעשה נסים דיני במ"מ קו"א) וז"ל: "כיון דרש"י כתב הטעם בפת כיסנין דאין אוכלין ממנה רק דבר מועט ומאכלה מועט, נראה מזה, דעיקר טעם הפטור בפת הבא בכיסנין הוא משום דכיון דעל פת כזו אין רגילין לקבוע עליו סעודה, לא חשוב לברך עליו המוציא וגי ברכות, ולפי"ז הכל תלוי בראות עיני המורה, וכל שהוא פת שאינו מדרך העולם לקבוע עליו סעודה לפי ראות עיניו יש לו דין פת כסנין. ולעקיי"ך וקיכליי"ך ואותן הממלואים שעושין בפורים, עינינו רואות שאין מדרך העולם לקבוע עליו סעודה, לכן פסק כדברי כולם להקל, משא"כ בדין המבואר בסעיף יז כו' עינינו רואות שדרך העולם לקבוע עליו סעודת צהרים, פסק שפיר דמברך המוציא וברכת המזון. והעיקר בפת כזה דתלוי בראות עיני המורה".

וכאשר נתבונן במנהגינו המקובלים, נראה שלפום ריהטא אין מנוס מלומר שאנו נוקטים כן בודאי, שיש על כולם דין "פת הבאה בכיסנין". ונביא כאן 3 מקרים מאוד שיגרתיים.

1) אדם שאוכל 'עוגת שמרים' (ממולא) 'עוגה בחושה' (נילוש) ו'קרקר' (פריד) אחד אחרי השני, נוהגים שמברך מזונות ועל המחיה. והרי כאן ממה נפשך יש לו לברך ברכת המזון, מאחר שהוא אכל את כל הסוגים, ויוצא שממ"נ לכו"ע הוא אכל פת²⁸. ולכאורה זה מוכיח, שלמעשה אנו נוקטים שלכולם יש דין פת הבאה בכיסנין. אך אפשר לדחות, שאנו חוששים לשיטת המאמר מרדכי ודעימ"י שלכולם יש דין פת הבאה בכיסנין, ולכן מספק לא מברכים ברכת המזון גם בכה"ג²⁹.

²⁷ עוד כתב המאמר מרדכי, שבפת הבאה בכיסנין שהוא מאכל שנאכל בד"כ לקינוח שלא בתוך הסעודה, קשה להורות בזה לאדם שיאכלנו תוך הסעודה, ולכן לא הורו כן. וע"ע במשנ"ב (ס"ק נט).

²⁸ ואכן הראני ידידי הגר"י וינגרטן שליט"א שבקיצור שו"ע עם הערות פאת השולחן מאת המחבר עצמו, מובא (מח, ב): "ממג"א מובן, שאם אוכל כזית ממין הראשון וגם כזית ממין השני, שהוא צריך נט"י והמוציא וברכת המזון, דהא חד מינייהו ממ"נ פת גמור הוא". (והעיר ידידי הרה"ג אפרים קרלינסקי שליט"א שיש בזה פליאה רבתי, שהרי כל מאכל הוא ספק המוציא, וכל שלא יאכל בבת אחת משניהם, אז בשלמא כלפי המאכל השני יש כאן רק נידון של הפסק, אבל איך יברך המוציא על המאכל הראשון, הרי על הצד שזה מזונות הרי זה לא נפטר בברכת ההמוציא שיברך על הלחם שאוכל אחר כך. ולפי מש"כ בסמוך שבפשטות ברכת המוציא פוטר פהב"כ, לא קשה כל כך. וע"י היטב בלשונו המהרש"ם בדעת תורה איך שמביא את פסק הקיצור שו"ע).

²⁹ וכ"כ באור לציון (ח"ב פרק יב אות י במקורות) ע"ש.

2) אך יש להביא ראיה ניצחת לזה, מאדם שאוכל רוגלה ושתייה, או קרקר וירקות, ומברך שתי ברכות, ומצד סדר קדימה הוא מקדים את ברכת ה'מזונות' לברכת 'האדמה' או 'שהכל'.³⁰ והרי אם ננקוט שכל שיטת חולקת על חברתה, מדוע מברכים בנפרד על השתייה והירקות, הרי על הצד שזה פת הרי זה פוטר את כל הסעודה, ונותן היה הדין שמספק לא יברך על השתייה והירקות.³¹ ולכאורה זה מוכיח, שלמעשה אנו נוקטים שיש לזה דין פת הבאה בכיסנין בתורת ודאי, ולכן אינו פוטר את השתייה והירקות.

3) אולם הענין הזה נפק"מ טובא גם למי שאוכל פת הבאה בכסנין בתוך סעודת פת (כגון שאוכל למנה אחרונה רוגלה או בצק שנילוש במתיקה), שהנה הביה"ל (ס"ח ד"ה טעונים) כותב, שאמנם צריך לברך על פת הבאה בכיסנין בתוך הסעודה ברכה ראשונה [כדין דבר שבא לקינוח], אבל לדין שאנחנו מסתפקים מהו פת הבאה בכיסנין, מספק אין לברך (וכ"כ הרע"א על המג"א ס"ק כב).³² ומסיק הביה"ל: "דבאוכל דבר הנילוש בדבש ומי ביצים וכה"ג בתוך הסעודה או שאוכל כעבי"ן יבשים, לא יברך בתוך הסעודה אפילו אם אוכלן לקינוח, ואם אוכל מדברים הממולאים בפירות המברך עליהו בתוך הסעודה לא הפסיד, דמשמע דרוב הפוסקים סוברין כן דזהו פת כיסנין".³³

ומבואר מדברי הביה"ל, שלא פשיטא ליה כהבנת המאמר מרדכי, ולכן מספק הורה שלא לברך על פת הבאה בכיסנין תוך הסעודה.

אך אם כן נותן הדין, שלא לברך על שתייה או אכילת ירקות אחרי שאוכל רוגלה או קרקר, מאותו הטעם עצמו שלא מברכים על קרק וכדו' בתוך הסעודה – שמא יש לו דין פת. ועכ"פ סוף דינא, לברך על שתייה וירקות אחרי רוגלה או קרקר – ולא לברך על רוגלה או קרקר בתוך הסעודה, זה ממש תרתי דסתרי.

³⁰ ראה במשנ"ב (קסח, סה) שכותב: "לענין שתיית קאווי הנהוג בינינו שטובלין בו פת כיסנין ושם הלא כונתו ג"כ בשביל שניהם כו', ויותר טוב שיברך מתחילה על הפת כיסנין לבד בלא שרייה ואח"כ יברך מתחלה על מעט צוקער ברכת שהכל להוציא הקאווי, דהלא בודאי ברכת בורא מיני מזונות קודמת לשהכל".

³¹ ובאמת ב'אור לציון' (יב, יא) כותב שלא לברך מספק, ומציע להקדים את ברכת השהכל או האדמה על השתייה והירקות. אולם מנהג העולם המקובל לא כך. וע"ע בחידושים וביאורים (או"ח י, יד) מש"כ "ומיהו לענין ברכה ראשונה במשקין יש לפעמים שהם באמת טפל להעביר המתיקות או להקל על הבליעה, ואז אין לברך עליהם, וכשאינם טפלים יש עוד סניף לברך עליהם בתחלה, משום דעת הסוברים בסימן קעד סעיף ז דלעולם משקין טעונים ברכה בתוך הסעודה".

³² וראה בלבושי שרד (אות מב) שתמה [בשם הרב משולם פייבוש הלוי זצ"ל מזבריזא] על המג"א שהביא עצה לאוכלו בתוך הסעודה, שהרי רק אם הוא באמת כסנין יש לו לברך עליו אבל אם אינו כסנין ל"צ לברך עליו (ומשא"כ מחו לסעודה שודאי טעון ברכה ורק הנידון איזה ברכה).

³³ נעתיק בזה את כל דבריו: "עיי' במשנ"ב שכתבנו בשם המג"א, דה"ה לכל פת הבא בכיסנין המבואר בס"ז שטעונים ברכה לפניהם. והנה באמת כדבריו מבואר בכמה ראשונים, והנה כל זה לעיקר הדין, אבל לדין דמספקינן בפת הבא בכיסנין מאי הוא, אף דהמחבר פסק להקל בכולם, היינו משום דספק דרבנן להקל ואין מצריכין לו לברך המוציא ובהמ"ז כשאר פת, משא"כ בעניננו להצריכו ברכה תוך הסעודה משום דנחזיקו לפת כיסנין, אין סברא, דאדרבה ספק דרבנן להקל ושמא מין זה פת גמור הוא ונפטר בברכת המוציא, על כן אין לברך על פת כיסנין בתוך הסעודה אא"כ הוא פת כיסנין לכו"ע (ממולא וגם נילוש בדבש וכה"ג ודק ויבש). ולפי מש"כ לעיל בשם המאמ"מ דאפשר דמודו זה לזה, אין קושיא כ"כ. ולדינא נראה, דבאוכל דבר הנילוש בדבש ומי ביצים וכה"ג בתוך הסעודה או שאוכל כעבי"ן יבשים, לא יברך בתוך הסעודה אפילו אם אוכלן לקינוח, ואם אוכל מדברים הממולאים בפירות המברך עליהו בתוך הסעודה לא הפסיד דמשמע דרוב הפוסקים סוברין כן דזהו פת כיסנין. ובחיי אדם משמע דאף על לעק"ך וקיכלי"ך לכתחלה ראוי שיכוין בשעת ברכת המוציא לפטור אותן".

ולכן הגם שבתחילה היה נראה להוכיח מתוך מנהגינו שאנו נוקטים בתורת ודאי שיש לכולם דין פת הבאה בכיסנין, נראה מכח הכרעת הביה"ל הנ"ל שאין אנו נוקטים כן בתורת ודאי³⁴, וזה מוגדר בהכרעת ההלכה ספק אם קי"ל כהמאמר מרדכי או לא, ולכן אין לברך על זה בתוך הסעודה כנ"ל. ומה שנוהגים לברך על שתיה וירקות אחרי אכילת רוגלה וקרקר, בהכרח צ"ל, שגם אי נימא שכל שיטה חולקת על חברתה, זה ודאי כו"ע מודו למציאות שאין בני אדם רגילים לקבוע סעודה על זה, אלא שלגבי ברכת המוציא וברכת המזון, הנושא אם יש לו דין לחם או לא (וכמו שיבואר בסמוך). ולכן כשאנו באין לדון על טפילות של כל הסעודה לפת, זהו דבר מצד המציאות (וכדמוכח במג"א (קעז, א) שדן בכה"ג שלא חפץ בעצם לאכול פת, שזה לא יפטור את כל המאכלים), ולכן במינים הללו שאוכלין אותן לקינוח, ודאי שאינם ראש לכל המאכלים, ושאר המאכלים אינם טפלים להם. וכמדומה שהדברים מפורשים בדברי הג"ר שלמה קלוגר (טוב טעם ודעת סי' רא)³⁵.

ברכה על פת הבאה בכיסנין בתוך הסעודה – הביה"ל (ס"ח ד"ה טעונים) כותב: "ולדינא נראה, דבאוכל דבר הנילוש בדבש ומי ביצים וכה"ג בתוך הסעודה או שאוכל כעבי"ן יבשים – לא יברך בתוך הסעודה, אפילו אם אוכלן לקינוח. ואם אוכל מדברים הממולאים בפירות – המברך עליהו בתוך הסעודה לא הפסיד, דמשמע דרוב הפוסקים סוברין כן דזהו פת כיסנין. ובחיי אדם משמע דאף על לעק"ך וקיכלי"ך לכתחילה ראוי שיכוין בשעת ברכת המוציא לפטור אותן".

ומבואר מדבריו, שלגבי ממולא שבפשטות נחשב 'פת הבאה בכיסנין' - המברך לא הפסיד. לגבי 'נילוש' ראוי לכוין בעת ברכת המוציא לפטור. ולגבי 'פריך' אין לברך עליהם באמצע הסעודה [ונראה שגם לא הצריך לכוין עליהם וצ"ע].

וחשוב לציין מה שכותב המשנ"ב (ס"ק מא), שכל זה אמור רק אם אינו אכלם להשביע את רעבונו, אלא לשם קינוח ומתיקה, אבל אם אוכל מהם למלא רעבונו, אפילו לא אוכל מהם רק מעט, הם בכלל הסעודה ואין צריכים ברכה³⁶.

עוד חשוב לציין מש"כ המשנ"ב (ס"ק מב) שאם אוכל הרבה כשיעור קביעת סעודה, אזי אפילו אכלם למתיקה בעלמא נפטר בברכת המוציא, דכיון דאי אכלם שלא בתוך הסעודה צריך לברך המוציא, ממילא בתוך הסעודה נפטר בברכת המוציא – וממילא לפי זה, מאחר שהמשנ"ב כותב (ס"ק כד) שראוי להחמיר שכבר בדי' ביצים זה קביעות סעודה. וממילא מי שאוכל כשיעור של ד' ביצים, גם אם מתקיימים בו כל התנאים, אין לו לברך על זה בתוך הסעודה.

ונמצא שלפי דעת המשנ"ב – אין לברך על פת הבאה בכיסנין, אא"כ מתקיים בו כל ג' התנאים (נילוש, ממולא, פריך)³⁷. וזה דבר לא כ"כ שכיח, מאחר שרוב הדברים הנילושים והממולאים אינם בגדר של פריך.

34 וכן מבואר במשנ"ב (ס"ק כד) שכותב שבדבר שאינו ברור שהוא פת הבאה בכיסנין, הגם שמבואר בסעיף ז דהולכין בזה להקל, עכ"פ בודאי יש לחוש טפי לדעת המחמירים שהשיעור קביעות סעודה זה כבר בדי' ביצים. וכן מבואר בביה"ל (קעז, א) שאם אכל פהב"כ לפני הסעודה לא יברך על המחיה [מאחר שיש צד שזה פת], אלא יכוין לפטורם בברכת המזון.

35 וז"ל שם: "ובנידון מה ששאל, אם אכל פת הבאה בכיסנין ורוצה לשתות מים, אם צריך לברך על המים. נראה, דודאי צריך לברך, דמה שמבואר בשו"ע סי' קעד דאין צריך לברך, היינו באכילת קבע, או אין אכילה בלי שתיה, אבל באכילת עראי יש אכילה בלי שתיה, וכמש"כ גם ר"מ שכן משמע מדברי המג"א בסי' קסח ס"ק כט יעו"ש". ושו"ר שכן מבואר בספר חוט שני בפשיטות.

36 והוסיף בשו"ע הרב (סעיף יד) ש"אפילו מיני עיסה שבלילתם רכה מאוד ונטגנו במשקה שאין עליהם תורת לחם כלל אפילו כשאוכלים מהם שיעור קביעות סעודה, אעפ"כ נפטרים בברכת הפת כשבאים בתוך הסעודה למזון ולשובע, כמו שנפטרים כל מעשה קדרה שבאים לתבשיל ולמזון".

והנה עצת החיי אדם לכיין בברכת המוציא – זה מצד שברכת המוציא פוטר בדיעבד פת הבאה בכיסנין³⁸. ויש לציין, שאם אחד מוציא את כולם בברכת המוציא, יש גם למברך לכיין על זה (מצד כונת שומע ומשמיע; עפ"ד המשנ"ב תרצב, א) ואכ"מ).

ויש להעיר, שהרי המשנ"ב (רו, י) כותב ש"א שאם בירך שהכל על דבר שברכתו שהכל ונתכוין לפטור בזה גם דבר שאין ברכתו שהכל, שאין זה פוטר את הדבר האחר, וה"ה בהאדמה והעץ כה"ג, וא"כ גם בנידו"ד היאך ניתן לסמוך על זה. אך נראה שכאן שבלא"ה אינו עומד לברך על נילוש, לכן הורה המשנ"ב לכיין בעת ברכת המוציא³⁹, אבל באמת מי שנוהג בעצם לברך על ממולא, אכן לא ראוי לברוח מזה ע"י כונה בברכת המוציא או שהכל. אולם בזמנינו לפי המנהג המקובל שלא נוהגין לברך על ממולא, אם כן ודאי נכון לכיין בעת ברכת המוציא לפטור את כל מיני פת הבאה בכיסנין (כולל ממולא).

עצה נוספת לברך 'שהכל' – לברך שהכל על סוכר או ממתק וכדומה, ולכוין לפטור בזה את הפת הבאה בכיסנין, וזה מצד שברכת שהכל פוטר בדיעבד הכל. וכפי שכותב הבן איש חי (שנה א פ"ר פנחס אות כב): "יזהר להביא עמהם דבר אחר שברכתו שהכל, ויברך עליו שהכל, ויכוין לפטור את אלו בברכה זו של שהכל ואז יאכל מהם בתוך הסעודה, ועליו תבא ברכת טוב".

ועצה טובה מזה – אם יש לו דבר שודאי ברכתו מזונו⁴⁰, יקחנו ויכוין בברכתו לפטור בזה את הפת הבאה בכיסנין.

האם 'פת הבאה בכיסנין' משתנה לפי כל דור - בספר 'עמק ברכה' (אחד מגדולי הפוסקים; דין לחם אות יב) כותב דבר חידוש: "גם בזמן הזה אין מברכין בורא מיני מזונות, אלא דוקא על פת הבאה בכיסנין כפי המנהג שהיה בימי חז"ל, ולא משגיחין בכל זמן וזמן כפי מנהגו".

אולם בעל 'דרך החיים' (בהגדתו מעשה נסים דיני במ"מ קו"א) כותב: "שהכל תלוי בראות עיני המורה, וכל שהוא פת שאינו מדרך העולם לקבוע עליו סעודה לפי ראות עיניו יש לו דין פת כסנין. ולעק"ד וקיכלי"ד ואותן הממלואים שעושין בפורים עינינו רואות שאין מדרך העולם לקבוע עליו סעודה, לכן פסק כדברי כולם להקל, משא"כ בדין המבואר בסעיף יז כו' עינינו רואות שדרך העולם לקבוע עליו סעודת צהרים פסק שפיר דמברך המוציא וברכת המזון. והעיקר בפת כזה, דתלוי בראות עיני המורה" (עכ"ד). וכן משמע מפשטות דברי הלבוש הנ"ל (קסח, ו) וע"ע בבית אפרים הנ"ל.

ועלינו לבאר מהו הטעם של העמק ברכה שיש בזה כללים, אחרי שאנו רואים שגם לחמניות (סעיף ח) וגם כובא דארעא (סעיף טו) ברכתם מזונו ומעין ג'. (וכן נבוא לבאר את שיטת הסוברים (שהבאנו לעיל) שכל שיטה חולקת על השניה).

ומה שצ"ל בזה, דהנה הבית יוסף (קסח, ז) כבר כותב, שהגם של"פת הבאה בכיסנין" יש לו דין לחם בכל התורה כולה (כגון לגבי 'חלה'⁴¹) אעפ"כ לא קבעו חכמים לברך על זה המוציא וברכת המזון, שזה נתקן רק

³⁷ וכל זה דלא כמש"כ בספר וזאת הברכה (בירור הלכה סי' יב) לחדש להורות לברך בסוף הסעודה על ממולא ונילוש גם אינו פריך.

³⁸ ודלא כמו שהבאנו לעיל שיטת האליה רבה דס"ל לא כך (והאריך בזה הנשמת אדם עצמו בכלל נח לחלוק עליו).

³⁹ וכיוצ"ב יש לומר בדברי הביה"ל (קעד, ו ד"ה וכן). וצ"ע בדברי המשנ"ב (ח, ל; רטז, לח). ובדברי המשנ"ב (קעו, ב) שסתם בפשוטו שלא נפטר, כבר תמה בזה החזו"א (לד, ז) וראה בשבט הלוי (ח, לז) שלגבי ברכת הפת והיין זה חלוק יעו"ש טעמא דמילתא.

⁴⁰ כגון דבר שמתקיים בו כל ג' התנאים (נילוש, פריך, ממולא), או דבר שאין בו תואר לחם (כפי המבואר בסעיף ח וסעיף טו). והדבר השכיח זה 'גליליות', ויתכן שגם 'ופלים'. ועוגית חיוך ועגית ריבה ג"כ מתקיימים בו כל ג' התנאים (רק ש"א שזה לא נחשב ממולא מאחר שזה מתלמא אחרי האפיה, ראה להלן בסעיף יד).

בלחם שרגילין לקבוע עליו (וכמש"כ לעיל באר היטב בשם שו"ע הרב). ועפ"ז כותב הרע"א (רח, יז) שאם בדיעבד בירך על פהב"כ המוציא וברכת המזון, שיצא ידי חובתו.

אולם נבוא להוכיח שאין לפת הבאה בכיסנין דין "פת" לכל דבר. וגדולה מזו מצינו שי"א (עי' בלח"מ פ"ג מהל' ברכות ה"ט; מנח"ח י, ה; שעה"צ תסא, יג) שגם לגבי לצאת ידי חובה בליל הסדר בפסח, זה תלוי בקביעות. ואכן יעוי' בחי' הגרא"ל מאלין (סימן ד) מש"כ שפת הבאה בכסנין קובע עליו אין בו תורת לחם, וכשקובע כן. ולכה"פ נראה לבאר כן לגבי גדר דין "לחם" של ברכות.

וסייעתא לזה מדברי הרמב"ם (פ"ג מהל' הלכות ברכות ה"ט) שמביא את דין של "פת הבאה בכסנין" יחד עם פת שאין בו תואר לחם. וז"ל: עיסה שנאפת בקרקע כמו שהערביים שוכני המדברות אופים, הואיל ואין עליה צורת פת, מברך עליה בתחלה בורא מיני מזונות, ואם קבע מזונו עליה מברך המוציא. וכן עיסה שלשה בדבש או בשמן או בחלב או שעירב בה מיני תבלין ואפאה, והיא הנקראת פת הבאה בכסנין אע"פ שהוא פת, מברך עליה בורא מיני מזונות, ואם קבע סעודתו עליה מברך המוציא⁴². וע"ע לשון הפרדס (שער הדגן) שכותב "ולא דמי לפת הבאה בכיסנין דבעינן קביעות, דהתם אין להן תואר לחם גמור כמו אלו".

ואל יפלא בעיניך ש"תואר לחם" נקבע לפי מה שבני אדם קובעים סעודתן עליה, כי כיוצ"ב מצינו גם לגבי חיוב חלה בש"ך (יו"ד סי' שכט) שכותב ש"סתם לחם אינו אלא העשוי מקמח ומים וכה"ג". והלבוש שם מוסיף "וסתם לחם האמור בכל מקום אינו אלא העשוי מקמח ומים שכן דרך כל העולם לעשות לחם". ומבואר שהקובע שם לחם הוא לפי מנהג העולם שבדר"כ אוכלים לעיקר מזון האדם לחם רגיל. והלבוש (שם, ט) מוסיף שעיסה שנילושה במי פירות אפילו בלא שום מים חייבת בחלה **זכולהו מיקרי לחם בפי הבריות**.

וגדולה מזו מצינו בדין "לחם העשוי לכותח" (סעיף טז) שפרש"י בסוגיא בברכות, שהחיסרון הוא מצד שעשאו בחמה, ואעפ"כ אם עשאו "כעבין" חייבת בחלה והטעם פרש"י "ערוכה ומקוטפת כגלוסקאות נאות גלי דעתיה דללחם עשאה". וצ"ב כיון שסו"ס עשאו בחמה מה המעלה שגלי דעתיה כו' (ועי' היטב בר"ש בחלה (א, ה) ובגר"א (להלן) מש"כ בזה). ולכאורה כונת רש"י כמש"כ הרבינו יונה (כו, ב ד"ה לחם) וז"ל: "דכי אמרינן דמעשה חמה פטור זהו כשנאפה בחמה ועשאו כמו שדרך לעשות מה שאופין לחמה, אבל כשעשאו כעבין כשאר פת דעלמא הנאפה בתנור לא דינינן ליה כמעשה חמה וחיוב". ומבואר מינה, שהחיסרון של חמה, שלא נעשה כפי הדרך שעושין למאכל אדם. ולכאורה שוב מוכח ע"פ הנ"ל שהגדרת "לחם" נקבע כפי מאכל הבריות.

ומאחר שנתבאר שגם "לחם" בעלמא למשל לגבי חיוב "חלה" נקבע לפי בני האדם, ממילא נראה שגם לגבי הגדרת "לחם" לענין ברכה הדבר תלוי בזה (ולא בהכרח שגדרי לחם של חלה והמוציא וברכהמ"ז יהיו שוים, מאחר שכאן נאמר "ושבעת"), ולכן רק לחם הרגיל לשביעה הוא בכלל החיוב, ואעפ"כ כשקבע עליה ומחשיבו מצידו ללחם אז חייבוהו חז"ל בברכת המזון כאילו הוא לחם.

⁴¹ ראה בפמ"ג (מ"ז קסח, ו), ובשעה"צ (קסח, עא; רט, יד). וע"ע במג"א (קסח, מא) מש"כ שלפי הרא"ש בנילוש במי פירות אין בזה חיוב חלה ואעפ"כ אם קבע מברך המוציא וג' ברכות, ויעו"ש (שם, מד) מש"כ שלפיכך יש בזה משום "בישולי נכרים" והרע"א שם לשיטתו חולק עלה.

⁴² באמת הרמב"ם כאן עוסק בפת שאין בו תאר לחם שמועיל בו קביעות, ולזה הביא בהלכה אחת גם את פהב"כ שדינו שזה שמועיל בו קביעות, ובשניהם יסוד הדין שאין דרך בני אדם לקבוע על זה. וע"ע בשו"ת מנחת יצחק (א, עא-ה) שבאמת מעיר שהרמב"ם כותב על טרוקנין "משום דלא הוי עליה צורת פת" ומ"מ קביעות מהני, ואם הטעם משום דלא הוי ליה תוריתא דנהמא אף קביעות לא יהני. אבל בהכרח אין כונת הרמב"ם שנפקע ממנו תואר לחם בעצם, כי אם לגבי שלא תיקנו חז"ל על זה ברכת המוציא (בלא קבע) ודו"ק. וע"ע בחי' ר' אריה ליב (ח"א סימן ו).

[ואל יפלא בעיניך לומר שאי"ז בכלל תואר לחם – הגם שלא השתנה במרכיבי הלחם (בצק) שום דבר. כי הנה מצינו (רד, א) בדין של "פת שעפשה" שברכתו שהכל, וכבר מעיר הביה"ל (שם ד"ה ופת) שלכאורה אם אכל כדי שביעה יהיה חייב בברכת המזון, כי רק לגבי חיוב דרבנן אפשר להבין שלא יתחייב בברכתו, וקאי בצ"ע. ובשבט הלוי (ח, קסו, י, מב-ה) מעיר מלשון הרמב"ם (פ"ח מהל' ברכות ה"ח) שכתב "וכל המברכין לפניו שהכל לאחרונה מברך בורא נפשות". וראה בקובץ צהר (אהל ברוך עמ' קנב) שהגרשז"א דן שבכה"ג באמת יברך המוציא. אולם ראה ברבינו מנוח (שם) שפירש שפת שעפשה **נפיק מתורת לחם**. וכ"ה בחי' הגרי"ז (מנחות כג, ב). וכ"כ הרשב"ם (ב"ב צה, ב ד"ה אומר) "דלא יברך על הפת ברכת המוציא דהא לאו לחם הוא". וראה בקצות השולחן (סי' נ בדה"ב סק"ב) שכתב שזה נחשב שאין בו תואר לחם, ולכן מחדש שאפילו בדיעבד לא יוצאים בברכת המזון].

וע"פ כל האמור נשוב לבאר את ההגדרה של "פת הבאה בכיסנין" שכותב העמק ברכה שאין זה תלוי בכל דור – וכן את שיטת הסוברים שכל שיטה חלוקה על חברתה, הגם שבפועל אין רגילים לקבוע על זה. כי לא סגי במה שלא קובעים על זה, אלא יש כאן כללים של פת שאין עליו תואר לחם, וקבעו בזה חז"ל גדרים, ולמשל לחמניות (סעיף ח) וכובא דארעא (סעיף טו) קבעו שאין עליהם תואר לחם, וכן בפת הבאה בכיסנין כל שיטה לפי מה דסבירא לה. ועפ"ז יובן היטב לשון המג"א (קסח, מד) שכותב לגבי פת ממולא בבשר ודגים שאין לזה דין פת הבאה בכיסנין, "דהנהו לא מבטלי תורת לחם דהם עצמן מזון" – ומשמע שהיסוד של פת שממולא בפירות וכדו' הוא מצד ש"מבטל תורת לחם".

הקדמה לתורת 'תואר לחם' (סעיפים: ה, י-יב, טו-טז)

בסעיפים דלהלן (סעיף ח ואילך) נלמד כמה סוגי מאפים שאין עליהם 'תואר לחם', עד לכדי שאין בהם תורת 'קביעות סעודה', ולכן גם אם יקבע עליהן סעודה, מברך עליהן מזונות (משנ"ב ס"ק נז).

והנה כשנבוא להגדיר מהו 'תואר לחם' ומתי זה נחשב שאיבד 'תואר לחם', ההגדרות אינם ברורות דיו. שהרי מצינו בזה כמה סוגים: [א] מאפה שאין בו תואר לחם מרוב דקותו (וכמש"כ להלן מדברי המשנ"ב ס"ק לח אודות 'וואלאפלאטקע"ס'). [ב] מאפה שיש בו חתיכות קטנות של לחם שמעורב בחלב ודבש, כשארין בו תואר לחם (סעיף י). [ג] לחם שבישלו שבטל ממנו חשיבות תואר לחם, גם אם לפי ראות עינינו נראה שיש בו תואר לחם.

והנה למשל בשו"ת גינת ורדים (או"ח א, כד) כותב: "ואמנם יש עושין חוטיין דקין שסוף בלילתה רכה ביותר כו' והנה לרוב דקותה וקלי ושמן ודבש שמזלפין עליה, אין צורת העיסה ניכרת כל כך, ולהכי קאמר דלית לה תוריתא דנהמא. וכמעשה זה עושין בארצות אלו מיני מתיקות כמעשה זה של הכונאפ"ה ומזלפין עליה דבש מרובה, **עד שהרואה מתיקות הללו והאוכלן אינו שם על לב שיש בה מעשה עיסה כלל והוא סבור שכל מעשיהם הוא מן הדבש כו'**. ולבי נוטה לומר, דכל מיני מתיקות הללו ודכותייהו, הם שאמרו התוס' דלית בהו תוריתא דנהמא כו'".

אך ודאי לא זהו ההגדרה הכוללת של כל המינים הנ"ל, שהרי למשל בלחם שבישלו, כותב הטור "אע"פ שנראה שיש בו תואר לחם, אין לברך עליהן אלא בורא מיני מזונות, דכיון שנתבשל אינו חשוב תואר לחם".

ועוד חילוק, שהרי בדבר דק אין בו תואר לחם גם כשהוא בגודל כזית, ואילו בשאר הדברים יש תנאי שלא יהיה בו כזית. וכפי שכותב הגינת ורדים בעצמו: "ואע"ג דבתביצה כל שיש בפרוסות כזית לא קפדינן אתואר לחם, והכא קפדינן אתואר לחם, יש לתרץ בדברי הב"ח דחביצה שאני לפי שעיקרו הוי לחם גמור ולכן יספוק בהיות שם כזית בפרוסה". ומבואר שדבר שהוא בעצם פת, הוא חשוב וכל שיש בו כזית לא נפקע חשיבותו. ולכן אם פירר את הלחם דק דק כסולת עד שלא מינכר עליו תואר לחם, ג"כ לא בטל ממנו

שם לחם, וכמשי"כ המשני"ב (ס"ק ס): "דכיון שהוא פת בפני עצמו ואינו מחובר, אינו יוצא לעולם מתורת לחם".

נמצא: שיש לחם שאופן עשייתו בעצם הוא שלא בתואר לחם – שאז אין בו שום תנאים, ויש לחם שאופן עשייתו נעשה בתואר לחם ורק הנידון לאבד ממנו את החשיבות. ולבטל את החשיבות, זה בב' אופנים: או ע"י שמדבקו בחלב או בדבש ולא ניכר בו תואר לחם, או ע"י בישול גם אם ניכר בו תואר לחם. אבל מאחר שזה ענין של חשיבות, לכן יש תנאי שאם יש בו כזית הוא חשוב ולא בטל⁴³.

ובאמת במקום שהכזית לא חשוב, אז לא משתנה בזה הדין, וכמו שיבואר להלן במי שפיררו לסולת וחזר וגיבלו, וכפי שמבאר החזו"א (כו, ט): שמאחר שאי"ז כזית של גוף הראשון במקום אחד שנהרס בשעת גיבולו אלא שחזר ונדבק, הו"ל כאין בו פרוסה כזית.

ועוד דוגמא שמצינו בה מקום שהלחם בעצם לא חשוב, ולכן גם כשיש בו כזית אין ברכתו המוציא. וזה ב'פת שעטיפה' שברכתו מזונות (עי' שו"ע רד, א), ויעו"ש בביה"ל שדן שאם אכל כדי שביעה שיהיה חייב בברכת המזון, ועוד דן בזה הגרשז"א (קובץ צהר אהל ברוך עמ' קנב) שיהיה מחוייב גם בנטילת ידים כמו פת הבאה בכסנין כשקבע עליה. אך הנה כל זה לפי הבנת הביה"ל (שם) שהבין שהטעם שאין ברכתו המוציא זה רק בגלל שלא חשיבי ולכן אמרו שיברך רק שהכל. אולם יעו"י ברבינו מנוח (פ"ח מהל' ברכות ה"ח) שכותב "דלא יברך על הפת ברכת המוציא דהא לאו לחם הוא", ומבאר הקצות השולחן (סי' נ בדה"ב סק"ב) שזה נחשב שאין בו תואר לחם, ולכן מחדש שאפילו בדיעבד לא יוצאים בברכת המזון.

וע"ע בסעיף יג משי"כ לבאר כן גם ב"תחילתו עיסה", גם לסוברים שכבר חייל עליה שם לחם בעודו עיסה.

סעיף ח

לחמניות, אותן שבלילתן עבה שקורין אובליא"ש, לחם גמור הוא ומברך עליו המוציא ובהמ"ז; ואותן שבלילתן רכה ודקים מאוד שקורין ניבלא"ש, מברך עליהם בורא מיני מזונות וברכה אחת מעין שלש; ואם קבע סעודתו עליהם, מברך המוציא וברכת המזון; ואי אכיל להו בתוך הסעודה שלא מחמת הסעודה, טעונים ברכה לפניהם ולא לאחריהם.

סעיף יד

הגה: וכן דבר שבלילתו רכה שאפאו בתנור בלא משקה, דינו כפת ומברך עליו המוציא ושלש ברכות; וכן אם אפאו באלפס בלא משקה.

סעיף טו

טרוקנין דהיינו שעושין גומא בכירה ונותנים בה קמח ומים מעורבין בה ונאפה שם, מברך עליו בורא מיני מזונות וברכה אחת מעין שלש; ואם קבע סעודתו עליו, מברך המוציא ובהמ"ז; אבל טריתא, דהיינו שלוקחין קמח ומים ומערבים אותה ושופכים על הכירה והוא מתפשט ונאפה, אין עליו תורת לחם כלל ואין מברכים עליו אלא בורא מיני מזונות וברכה אחת מעין שלש, ואפי' קבע סעודתו עליו.

כללי סוגי הלחמים בסעיפים הנ"ל – הנה באופן כללי יש לתת את הדעת לב' ענינים: מהי הבלילה (עבה, רכה, רכה מאוד), ומהי התוצאה (עבה, דקה, דקה מאוד, דקה מאוד מאוד).

והנה אם התוצאה היא בגדר של 'פריך' – הרי זה בכלל פת הבאה בכסנין של סעיף ז (משני"ב ס"ק לו), ומכאן ואילך אנו עוסקים בבצק שבתוצאה אינו בכלל הגדרה של 'פריך'.

⁴³ וזה גם אם התבטל ממנו תואר לחם, אבל בסעיף יג יש מעלה לכזית רק אם יש בו תואר לחם, ומבאר הב"ח (וע"ע במשנ"ב ס"ק עט), דשאני התם "דמעולם לא היה לחם, ודאי לא נקרא לחם מתחילה כשנתבשל במים אלא היכא דאית ביה תואר לחם".

אם נעשה בלילה עבה, אזי אפילו התוצאה רכה ודקה⁴⁴ ברכתו המוציא – וזהו הדין של 'אובליא"ש' בשו"ע סעיף ח (משנ"ב ס"ק לו).

כשנעשה בלילה רכה הרי זה תלוי בתוצאה – אם התוצאה דקה: ברכתו המוציא [וזהו דין הרמ"א בסעיף יד]. אבל אם התוצאה דקה ורכה ביותר: ברכתו מזונוט ויש בזה קביעות סעודה [וזהו הדין של 'ניבלא"ש' בשו"ע סעיף ח] (משנ"ב ס"ק לו וס"ק פו).

כשנעשה בלילה רכה ביותר – אפילו אם התוצאה עבה, ברכתו מזונוט ויש בזה קביעות סעודה [וזהו הדין של 'טרוקנין' בסעיף טו] (משנ"ב ס"ק פח). ואם גם התוצאה דקה ביותר – אז אין בזה תואר לחם וברכתו מזונוט בכל גוני [וזהו הדין של 'טריתאי' בסעיף טו]. אך המשנ"ב (ס"ק פט) מביא שדעת המג"א שגם בזה יש נידון של קביעות סעודה, אולם במשנ"ב (ס"ק לח) משמע [אודות 'וואלאפלאטקע"ס'] שמאחר שמתפשטין באפייתן ונעשים דקין וקלושים מאוד⁴⁵, שגם המג"א יודה שאין בזה לתא של קביעות סעודה.

[והטעם בזה כותב האורחות חיים (ה' סעודה אות כז): "אבל באלו הרקיקין הדקין ביותר שעושין בין שני ברזלים כו', ואין קביעותם קבע, אין מברכין עליהם רק במ"מ, שאין קביעות אכילה בהם כלל"].

והנה כבר תמה הטי"ז (קסח, ט) בזה: "אלא דצ"ע כו' שבאלו הרקיקין הדקין ביותר שעושין בשני ברזילין כו' אין הקביעות שלהם קביעות ומברך במ"מ כו', מין דק ביותר והוא מין שקורין במדינות פראג ואפלטקיס שאופין אותו בין ב' ברזילים דבזה מודה ר"י דלא מהני קביעות, וכ"כ מו"ח ז"ל. **והוא תמוה בעיני, דא"כ לא נודע איזה מקרי דק ואיזה הוי דק שבדקות**" [ועד לכדי דיעווי במנחת יצחק (א, עו-ז) שדן שמצות מכונה של ימינו יחשב דק עד למאוד].

ולפי הכללים הללו, נעמוד על כמה סוגי מאכלים:

פיתות – מאחר שבלילתן עבה, פשוט שברכתן המוציא.

בלינצעים – בלילתן רכה, אבל מאחר שזה דק ורך ביותר, ברכתן מזונוט (כדין ניבלא"ש בשו"ע סעיף ח). ויתכן שגם לא יהיה בהן לתא של קביעות סעודה, אך כאמור לא ברור דיו מהו ההגדרה של 'דק', ויתכן שזה תלוי בסוגי הבלינצעים למיניהם⁴⁶.

ופלים – מאחר שהבלילה רכה ביותר והתוצאה דקה ביותר, ברכתן מזונוט ואין בהם נידון של קביעות סעודה. ולכן אם אוכלן בתוך הסעודה נותן הדין לברך עליהן מזונוט, אך צ"ע למעשה⁴⁷. ובכל אופן **גלילות** מסתבר שיחשבו דק, וממילא ברכתן מזונוט⁴⁸ ואין בהן לתא של קביעות סעודה.

⁴⁴ הנה השו"ע בסעיף ח מחלק בין אובליא"ש (שברכתו המוציא) לניבלא"ש (שברכתו מזונוט), ומבואר בלשון השו"ע והמשנ"ב ס"ק פו שניבלא"ש הוא דק ביותר, ואעפ"כ חילקו באובליא"ש מצד שבלילתו עבה, משמע שכל שבלילתו עבה בכל גוני ברכתו המוציא. אך יעו"י היטב במנחת יצחק (א, עא-ו) שאם אכן מצליח ע"י מכונה לעשותו דק ביותר, אז גם אם בתחילתו היה בלילה עבה, נפקע ממנו תואר לחם ע"ש.

⁴⁵ ויל"ע אם נצרך בזה גם שהבלילה רכה מאוד או סגי בבלילה רכה, יעו"י היטב במשנ"ב ס"ק לח ובשעה"צ שם אות לו וצ"ע.

⁴⁶ ראה בספר וזאת הברכה (בירור הלכה סי' ה). ויעו"ש שדן בזה גם בנוגע לדייסות בוקר כגון 'ברנפלקס'.

⁴⁷ בספר וזאת הברכה (בירור הלכה פרק יב) הביא שדעת הגריש"א זצ"ל שיש להם תואר לחם (רק שיש להם דין פהב"כ מצד ממולא). ולמעשה הרי בלא"ה הכרעת הביה"ל (קס, ח) שהמברך על ממולא בתוך הסעודה לא הפסיד, וא"כ מסתבר שיש לברך עליהן מזונוט. וצ"ע למעשה.

⁴⁸ מלבד מה שמתקיימים בזה כל ג' התנאים של: ממולא, נילוש, ופריך (אם ננקוט שגם ממולא אחר האפיה נחשב כממולא). אבל נפק"מ במה שהוא דק שגם לא יהיה בזה לתא של קביעות סעודה.

המשך סעיף ה

אבל אותם ריקים דקים שנותנים מרקחת עליהם, הם טפילים לגבי המרקחת וברכת המרקחת פוטרותן.
עיקר וטפל – יתבאר בעז"ה לקמן סימן ריב.

סעיף ט

פת גמור, אפילו פחות מכזית, מברך עליו: המוציא, אבל לאחריו אינו מברך כלום, כל שלא אכל כזית.

אכל חצי זית ונמלך ואכל עוד חצי זית – הבאר היטב (אות כא) דן, במי שאכל פחות מכזית ולא היה בדעתו לאכול עוד, וחזר ואכל עוד חצי כזית תוך כדי אכילת פרס, אם מצטרפין שיצטרך לברך אחריהם ברכת המזון. ויש לציין בזה מש"כ המג"א (רי, א): "ונראה לי, דאם אכל פחות מכשיעור, והלך לחוץ וחזר למקומו, דצריך לברך שנית בתחילה אפילו בפת דהא אין טעון ברכה אחרונה ודינו כשאר דברים, ולכן צ"ע אם חזר ואכל פחות מכשיעור אם מצטרפין, דהוי כמו היסח הדעת, ונ"ל דמצטרפין עמ"ש ס"י קע"ז וכ"מ ס"י קס"ח".

סעיף י

חביצ"א, דהיינו פירורי לחם שנדבקים יחד על ידי מרק, אם נתבשל, אם יש בהם כזית אף על פי שאין בו תואר לחם, מברך המוציא ובהמ"ז; ואם אין בהם כזית, אף על פי שנראה שיש בו תואר לחם, אינו מברך אלא בורא מיני מזונות וברכה אחת מעין שלש; ואם אינו מבוסל, אלא שהוא מחובר ע"י דבש או מרק, אם יש בפרוסות כזית מברך עליו המוציא, אפילו אין לו תואר לחם; ואם אין בהם כזית, אם יש בהם תואר לחם, דהיינו שהוא ניכר וידוע שהוא לחם, מברך עליו המוציא וברכת המזון; ואם אין בהם תואר לחם, מברך בורא מיני מזונות וברכה אחת מעין שלש; ואם אינו לא מבוסל ולא מחובר, אלא מפורד דק דק, אף על פי שאין בו כזית ולא תואר לחם, מברך עליו המוציא ובה"מ. (וע"ל ס"י קפ"ד כמה שיעור אכילה לברך עליה ברכת המזון).

סיכום הדינים בפת שפיררו (עפ"ד המשנ"ב ס"ק מט ואילך):

א) **פת שפיררו** (אפילו אם הפירורין דקין כסולת): ברכתן המוציא, כי שם פת עליהם. ולכן כותב הביה"ל (תסא, ד ד"ה יוצא) שמי שקשה לו בליל הסדר לאכול מצה יבשה, יכול לפורר את המצות לפירורין כקמח, ולאכלו כך, ולברך על זה 'המוציא' ו'אכילת מצה'.

ב) **בישול בסיר**: הרי זה מבטל ממנו תואר לחם⁴⁹ – ולכן ברכתו מזונות [אא"כ נשאר בו חתיכות כזית⁵⁰ שאז ברכתו המוציא].

טיגון במחבת עם הרבה⁵¹ **שמן**: נחלקו האחרונים אם דינו כבישול שכאמור מבטל תואר לחם (משנ"ב ס"ק נו; וע"ע חזו"א כו, ב).

קרוטונים – אופן עשייתו הוא בטיגון עמוק, ולכן דינו כבישול, דמה לי בישול במים או בישול בשמן⁵². ומאחר שאין בהן חתיכות בגודל כזית, ברכתו מזונות.

⁴⁹ משנ"ב ס"ק נו (ראה בהקדמה ל'תואר לחם' מש"כ בזה).

⁵⁰ די שיש כזית בחלק מהחתיכות, שאז מברך עליו המוציא והשאר נפטרין בזה (משנ"ב ס"ק נג). אולם אם אוכל רק את אלו שאין בהן כזית, ברכתן מזונות (ביה"ל ד"ה ואם).

⁵¹ עפ"ד המשנ"ב ס"ק סט (שמעט שמן כדי שלא ישרף ודאי לא נחשב כבישול) – ולכן 'מלאוה' ודאי לא נחשב כבישול לענין זה. ומאידך אם טיגנו בשמן עמוק דינו כבישול וכדלהלן בפנים.

⁵² וזאת הברכה (פ"ג עמ' 25) וע"ע בארחות שבת (פ"א הע' ס).

חתיכות לחם שנותנים במרק: מאחר שהמרק כלי שני, לכן זה לא נחשב כבישול (שעה"צ תעא, כ). וממילא כל שיש בו תואר לחם ברכתו המוציא כהדין בסמוך אות ג (משנ"ב ס"ק נב).

ג] **אם פירו וחיבון יחד ע"י דבש או מרק:** אם יש עדיין עליהם תואר לחם – ברכתן המוציא [אפילו אין בהן כזית]. ואם אין בהם תואר לחם – ברכתן מזונוות [אא"כ נשאר בו חתיכות כזית וכנ"ל באות ב אפילו לגבי בישול].

מצה ברי"י (חתיכות מצות שמחוברות יחד ע"י בצים ושמן בטיגון במחבת): החזו"א (כו, ט) כותב, שעדיין יש עליהן תואר לחם, ולפיכך ברכתן המוציא. אולם הערוך השולחן (סעיף לז) כותב: "וכן טייגאכ"ץ שעושין בפסח ממצה שבורה לשברים קטנים, שאין בכל אחד מהשברים כזית, ומערבים בהם ביצים ושמן ואח"כ מטגנים אותם, ופשיטא שעברה מעליהם צורת הפת, הדבר פשוט שמברכין עליו מזונוות, וכן מנהג העולם, ואין שום חשש בזה כלל וכלל".

והפתרון לצאת מידי הספק: או להשאיר בו מצה בגודל כזית⁵³ שאז ודאי ברכתו המוציא. או להרתיח את המצות קודם במים שיחשב מבושל⁵⁴ ואז ודאי ברכתו מזונוות [ואולי סגי לטגנו בהרבה שמן, בצירוף דעת הסוברים שגם טיגון נחשב כבישול (עי' חזו"א כו, ב)].

לחם מטוגן – מאחר שבד"כ יש בו כזית, ממילא פשוט שברכתו המוציא. אלא שיש להעיר, שאם חותך את זה לפני האכילה לחתיכות פחותות מכזית, יתכן שזה נידון כפחות מכזית וברכתו מזונוות. וכבר הביא הביה"ל (ד"ה אם) שנסתפק הפמ"ג (א"א אות כח) אם מפורר אותו אחרי הבישול, וז"ל הפמ"ג: "והוי יודע כזית בבישול, אף שמפרר אחר הבישול לפירורין דקין, כיון דהבישול לא מפיק מלחם שהיה בעת בישול כזית, תו אח"כ וכשמפרר דק דק לא מגרע, כמו פירורין בלי חביצא, והוא הדין קניידל"ך כה"ג אף שמפררין אח"כ, וצ"ע בכל זה". והחזו"א (כו, ד-ה) מצדד, שגם אם אח"כ חילקו לפחות מכזית, שבטל ממנו ברכת המוציא, אלא שכותב: "ומיהו נראה דכשפותת ואוכל מיד אינה בטילה, דאלי"כ לא משכחת לה פרוסה קיימת אלא כשלועס כזית שלם וצ"ע". וממילא אם חותכים את ה'לחם מטוגן' בצלחת⁵⁵, ודאי זה לא נידון כפחות מכזית, אבל אם מפוררים אותו קודם לכן, ואין עליו תואר לחם, יש כאן ספק ספיקא⁵⁶ מה לברך עליו.

כדורי שוקולד – פרוסת לחם או מצה שמרח עליה שוקולד, אפילו אם אפה את זה – מסתמא לא בטל תואר הלחם, ולכן ברכתו המוציא. אבל כשעושים כדורי שוקולד שבתוכו יש פרורי בסקויטים – אם לא ניכר שעשויים מפירורי בסקויטים, ברכתן מזונוות ואין בזה לתא של קביעות סעודה, ומברך עליהם גם

⁵³ זה כחצי מצה מכונה (ראה בספר 'שיעורין של תורה' לבעל הקה"י שיעורי המצות אות כז שכותב: "על פי מדידת מרן זצלה"ה (החזו"א) התברר, כי בחצי מצה רגילה של מכונה [מאשין מצה] יש כזית מצה בריוח". ובהוצאה שניה, הוסיף הקה"י בהג"ה: "מדידה זו היתה בערך מלפני כ"ה שנה או פחות מעט. אולם אחר כמה שנים היתה סיבה שמדדנו עוד הפעם, ונתברר שחצי מצה טחונה אינה ממלאה כלי המחזיק 50 גרם, ויש שם חיסרון הניכר. ובע"כ שלא כל המצות שוין בכמות הקמח שבתוכן. ומאחר שהוא מצה דאורייתא, ראוי שיהא הכזית ראשון בערך 2/3 מצה, כדי לצאת ידי כל הדעות").

⁵⁴ רק שיש לציין מש"כ החזו"א (כו, ט): "ונראה דדוקא שנתבשל שיעור בישול או כמאב"ד, אבל בהוחלטו ברותחין וסילקן לפי שעה, לא נפקו מתורת לחם". וכשזה נחשב בגדר של בישול, אז הגם שלא בטל ממנו תואר לחם לפי ראות עינינו, אעפ"כ דינו כמי שאין בו תואר לחם, וכפי שכותב החזו"א (שם): "מצה מבושלת כל שאין בו פרוסה כזית, ברכתו מזונוות אף בקבע, אע"ג דרוב מצות שלנו לא יפסידו תואר לחם בבישול".

⁵⁵ דוגמא לדבר מש"כ הפמ"ג (א"א רי, ד) בדין 'בריה' לשיטת הרא"ש ש"אם הובא שלם לפניו, אף שהסיר הגרעין וזרקו, כיון שהובא שלם הוה בריה לברכה. ועוד דוגמא לדבר, מההיתר של "דרך אכילה" במלאכת בורר בשבת.

⁵⁶ ספק אם זה נחשב שיש בו כזית, וכן ספק אם טיגון נחשב לענין זה כבישול (כשמטגן עם הרבה שמן).

אם אכלן בסוף הסעודה לקינוח. אבל אם ניכר – אזי ברכתן מזונות מצד פת הבאה בכיסנין (נילוש) ויהיה בזה לתא של קביעות סעודה, ולפי הכרעת הביה"ל (סעיף ח) לא יברך עליהן בסוף הסעודה.

ויש לציין בזה⁵⁷ פתרון לאדם שרוצה לעשות קידוש על מזונות בפסח [גם לאלו שמקפידים על 'שרויה'], לקחת פירורי מצה, לפוררו, ולגבולן בשוקולד ושאר חומרים, ולעשות מהם כדורי שוקולד באופן שלא יהיה ניכר תואר הלחם, ובזה ברכתם מזונות לכו"ע [ורק ישגיח לאכול כמות מספקת של כזית מצה].

ד [כופתאות' (קניידלעך) – לחם שפיררו לסולת וחזר ובישלו או טיגנו במחבת עם שמן⁵⁸ – ברכתו מזונות, גם אם זה בגודל כזית [מאחר שאי"ז כזית של גוף הראשון במקום אחד, שהרי נהרס בשעת גיבולו אלא שחזר ונדבק, ממילא דינו כאין בו פרוסה כזית⁵⁹].

עוגות מקמח מצה' – בציר הנ"ל ואפאו בשמן – ספק אם ברכתו המוציא או מזונות⁶⁰, ולכן נכון שלא יאכלם רק בתוך הסעודה⁶¹. ואם אפאו ברוב⁶² שומן או דבש – יש לו דין פת הבאה בכיסנין [מדין 'נילוש' של סעיף ז] (משנ"ב ס"ק נט)⁶³.

פירורי לחם – מעטה של שניצל שעשוי מפירורי לחם שדבוק ע"י משקה, איבד תואר לחם, וברכתו מזונות (אלא שיש לדון האם לברך עליו מזונות או שהכל מדין 'עיקר וטפלי ואכ"מ).

ה [בכל המקרים הנ"ל כשאין בהן תואר לחם – אין בזה תורת 'קביעות סעודה', ובכל גוני ברכתו מזונות (ס"ק נז). ואם אוכלן בסוף הסעודה לקינוח, ג"כ מברך עליהן מזונות.

אטריות', 'פתיתנים', 'קוסקוס' וכדומה – מאחר שזה מבושל, אין על זה תואר לחם, וברכתן מזונות, ואין בזה לתא של קביעות סעודה. אך באלו הדברים גם אם יש בהן כזית ברכתו מזונות וכפי שיבואר להלן בסעיף יג.

סעיף יב

יש מי שאומר שפת השרוי בין (אדום) אינו מברך אלא בורא מיני מזונות וברכה אחת מעין שלש, ונראה שאין דבריו אמורים אלא בפירורין או בפרוסות, שאין בכל אחת כזית.

שרה פתו בין (דברי המשנ"ב ס"ק מה אודות 'עיקר וטפלי') – יבואר בעז"ה לקמן במקומו.

⁵⁷ בשם הג"ר ישראל גואלמן שליט"א.

⁵⁸ לעיל כתב המשנ"ב שטיגון זה ספק אם דינו כבישול. וכנראה כאן כונתו אם טיגנו בשמן עמוק וכמש"כ בפנים שבכי הא פשיטא שדינו כבישול, דמה לי בישלו במים או בשמן.

⁵⁹ כ"כ החזו"א (כו, ט).

⁶⁰ צ"ב מהו הספק (ועי' היטב בנשמת אדם נד-ד).

⁶¹ יש לברר מאי שנא זה שההוראה היא לאכלו רק תוך הסעודה, ואילו בפ"ב כ מחמת הספק ברכתו מזונות. וצ"ל כמש"כ המאמר מרדכי ליישב את קושיית הרע"א שהקשה כן מסעיף יג, ותירץ שבפת הבאה בכיסנין שהוא מאכל שנאכל בד"כ לקינוח שלא בתוך הסעודה, קשה להורות בזה לאדם שיאכלנו תוך הסעודה, ולכן לא הורו כן.

⁶² והנה הרמ"א (תעא, ב) כותב: "מצה שנאפה כתקנה ואח"כ נתפררה ונילושה בין ושמן אינה נקראת מצה עשירה ואסורה לאכלה בערב פסח", ומציין שם השעה"צ (אות יז) לדברי המשנ"ב כאן "דבאפוי נמי אין נכון לאכול כי אם בתוך הסעודה" – כי שם מיירי שלא נאפתה ברוב שומן או דבש (שש"כ פנ"ו הע' נ).

⁶³ אולם דעת הגריש"א (גלאט תשס"ח עמ' 23) שראוי לירא שמים שלא לאכול עוגה שעשויה מקמח מצה כי אם בתוך הסעודה, גם כשאפו אותה ברוב שמן וכדומה, מאחר שאין דין זה מוסכם (עי' שע"ת אות כד בשם הבית אפרים).

אפילו דבר שבלילתו (פירוש לישת הקמח במים) עבה, אם בשלה או טגנה אין מברך עליה המוציא, אפילו שיש עליה תוריתא דנהמא ואפילו נתחייבה בחלה, דברכת המוציא אינו הולך אלא אחר שעת אפייה; ויש חולקין ואומרים דכל שתחילת העיסה עבה, אפילו ריבכה אח"כ במים ועשאה סופגנין (פירוש עיסה שלשזה ועשאוה כמין ספוג) ובשלה במים או טגנה בשמן, מברך עליהם המוציא (ונהגו להקל), וירא שמים יצא ידי שניהם, ולא יאכל אלא ע"י שיברך על לחם אחר תחלה. הגה: וכל זה לא מיירי אלא בדאית ב"י לאחר אפיה תואר לחם (לשון הטור והפוסקים), אבל אי לית ביה תואר לחם כגון לאקשיין שקורין ורומזליין, לכ"ע אין מברכין עליהם המוציא ולא ג' ברכות, דלא מיקרי לחם; אבל פשטיד"א וקרעפליין מקרי תואר לחם (מרדכי פרק כל שעה) ואין לאכלם אלא אם כן בירך על שאר הפת תחלה. וכל זה לא מיירי אלא בעיסה שאין בה שמן ודבש וכיוצא בו, אלא שמטוגן בהן, אבל אם נילוש בהן כבר נתבאר דינו אצל פת הבאה בכיסנין.

הקדמה לסעיף זה – עד עתה עסקנו במיני מאפה, כעת נעסוק בבצק שנילוש באופן רגיל, רק שלא אפו אותו בתנור וכדומה אלא בישלו אותו או טיגנו אותו (כגון 'קרעפלאך' 'אטריות' ו'סופגניות').

ולצורך הבנת הענין עלינו להקדים: דהנה שנינו במשנה בחלה (א, ה) "עיסה שתחילתה סופגנין וסופה סופגנין פטורה מן החלה, תחילתה עיסה וסופה סופגנין תחילתה סופגנין וסופה עיסה, חייבין בחלה".

והתוס' בברכות (לז, ב) כותבים בשם ר"ת, שמהדין של "תחילתה עיסה וסופה סופגנין" מוכח, שכל עיסה שבתחילה היתה בלילה עבה חייבת היא בחלה. אולם הר"ש (חלה א, ה) מוכיח ממקו"א שגם עיסה שבתחילה היתה בלילה עבה, אין בזה חיוב אם בסוף אין עליה שם לחם. ולכן הוא מפרש את המשנה של "תחילתו עיסה וסופו סופגנין" באוקימתא דמיירי שנמלך, היינו שמתחילה עשאה לשם לחם, וחל חיוב חלה, ושוב נמלך לשם סופגנין, ולכן בכי הא כיון שחל חיוב חלה תו לא פקע, אבל אם מעיקרא עושה בלילה עבה לשם סופגנין וכד' לדעת הר"ש מעיקרא לא חייל חיוב חלה.

ובפשטות יסוד המחלוקת הוא: שלפי הר"ש אזלינן לפי דעתו, ולפי ר"ת דנים על העיסה מצד עצמה וכל שהיא מצד עצמה ראויה להוציא ממנה לחם [ויתכן גם להוסיף מצד שרוב העיסות עומדות לכך] ממילא לא אזלינן בתר דעתו אלא בתר העיסה מצד עצמה, ולכן היא מתחייבת בחלה.

והנה הדברים אמורים לגבי חלה, ובזה מובן שיטת ר"ת דמכיון שחל חלות חיוב חלה, תו לא פקע. אבל כשנבוא לדון על הברכה, כותב הרבינו יונה (ברכות כז, א) שהגם שחל בזה חיוב חלה (שהוא תלוי בגלגול), אבל אין מברכין עליו המוציא, כי ברכת המוציא תלויה בלחם, וזה כיון שנתבטל מתורת לחם אין מברכין עליו המוציא ולא ג' ברכות. ואכן הבגדי ישע (כאן) מבאר את שיטת ר"ת: "מאחר שנתחייב בפעם א' בחלה בתחילתו איסור שבו להיכן הלך, לכן לענין חלה חייב" – וזהו ודאי סברא רק לענין חלה ולא לענין המוציא.⁶⁴

אולם התוס' שם בברכות הביאו, שאמנם מתחילה אמר ר"ת את שיטתו רק לגבי חיוב חלה, אבל מכח מה ששנינו בברייתא (ברכות לז, ב) במנחות "נטלן לאכלן מברך עליהן המוציא" הוכיח, שגם לגבי ברכה הגם שעכשיו הוא סופגנין, אעפ"כ ברכתן המוציא. ועלינו לבאר את שיטת ר"ת, מהו הסברא לברך המוציא אם עתה אין עליו תואר לחם (ויבואר בסמוך).

⁶⁴ וראה בפנ"י בסוגיא דברכות שכותב: "מיהו אפשר דחכמים השוו מדותיהם לתלות ברכת המוציא במה דחייב בחלה, והיינו בכל דבר שדרך לקבוע סעודה עליו". ודבריו טעונים ביאור והבנה, וגם לפי דבריו ודאי אין הבנה לפוסקים שחילקו לפי ר"ש בנמלך בין ברכת המוציא לחיוב חלה.

וזה ב' השיטות בשו"ע הנ"ל, השיטה הראשונה היא שיטת הר"ש [שאזלינן בטר דעתו], והשיטה השנייה היא שיטת ר"ת [שאם בתחילה היה על זה "שם לחם" תו לא פקע] – וזהו מה שכותב המשני"ב (ס"ק עו) שהשיטה השנייה מחמרת גם כשהיה דעתו מעיקרא לשם כך.

והנה עלינו לברר, האם לפי שיטת הר"ש כשנמלך (דהיינו שבתחילה חשב לעשותו עיסה עבה ובסוף נמלך) שמודה הר"ש שיש בזה חיוב חלה, האם גם יהיה ברכתו המוציא. ונחלקו בזה הפוסקים, דעת הב"ח: שבכה"ג מודה הר"ש שברכתו המוציא [וכן נוטה הביה"ל ד"ה ונהגו⁶⁵]. ותמה עלה המג"א (ס"ק לב): "ולעד"נ שזה אינו, דבשלמא בחלה מחייב דבחלה החיוב בשעת לישה ואז היה דעתו לאפות, אבל המוציא בא בשעת אפייה". וצ"ב מדוע לפי ר"ת ה"תו לא פקע" משפיע גם לגבי הברכה, ואילו לפי הר"ש פשוט שזה לא ישפיע לגבי הברכה.

ונראה שיסוד שיטת ר"ת הוא, ש"לחם" נקבע לפי ההתחלה, ולכן אם בשעת הגלגול הוא היה בלילה עבה, חל עליו שם לחם, ושוב חזינן ליה כ"לחם שסיפגן אותו" שלא פקע ממנו תואר לחם, [וכמו שמבואר לעיל בסעיף י, שלחם גמור שבישלו והוא כזית שברכתו המוציא⁶⁶]. וכפי שכותב החזו"א (או"ח כו, א): שר"ת סובר דהוי לחם בשעת עיסה, אלא שאין לחם עד שיהא ראוי לאכילה, וכל שנגמרה לאכילה ואפילו על ידי בישול הוי לחם. וממילא מובן שזה משפיע גם לגבי הברכה.

ועפ"ז מובנים דברי המג"א, שדבר זה (לומר שיהא ברכתו המוציא) יתכן רק לר"ת ולא להר"ש, כי לשיטת הר"ש שסובר שבלא נמלך אין חיוב חלה ב"תחילתו עיסה וסופו סופגנין" מוכח שהוא חולק על היסוד הנ"ל שכתב החזו"א, וס"ל שלא חל "שם לחם" רק כשתם האפיה, ובנמלך בהכרח הטעם הוא רק מצד שכיון שחל חיוב החלה בגלגול תו לא פקע, וממילא פשוט שזה סברא רק לגבי חלה ולא לגבי המוציא.

וכאמור דעת הב"ח והבגדי ישע (וכן נוטה הביה"ל ד"ה ונהגו), שגם לפי שיטת הר"ש יתכן שיהיה ברכתו המוציא בנמלך, וכאמור זה טעון ביאור רב. ופתח הדבר יתכן לדון, שהר"ש סובר שאם מעיקרא דעתו לעשותו סופגנין אז לא חייל על העיסה שם לחם, אבל בכה"ג שדעתו היה לעשותו לחם מודה הוא שחל מיד על העיסה שם לחם, ואז הדרינן לסברת החזו"א שהרי זה "לחם שסיפגן אותו" שיש הבנה שיהיה ברכתו המוציא ודו"ק.

בדברי השו"ע והרמ"א: "ונהגו להקל, וירא שמים יצא ידי שניהם, ולא יאכל אלא ע"י שיברך על לחם אחר תחילה" – הנה להלכה לגבי חיוב חלה, כותבים הטור והשו"ע ביו"ד (סימן שכט) להלכה כדעת הר"ש שאין חיוב חלה ב"תחילתו עיסה וסופו סופגנין" אא"כ נמלך. אלא שהביא שם הטור את הנהגת מהר"ם מרוטנברג, שחייב את עצמו בחלה כדי לצאת את דעת ר"ת. ועפ"ז כתב כאן השו"ע ש"ירא שמים יצא ידי שניהם" (שעה"צ אות עב).

ויש להקשות, מדוע בהלכות חלה (סיי שכט) לא הזכיר השו"ע מאומה שירא שמים יפריש חלה בלא ברכה [ואדרבה הרי כאמור בחלה יש יותר הבנה לשיטת ר"ת מאשר לגבי ברכות], וראה בגר"א (קסח, יג ד"ה ונהגו) שרמז לקושיא זו. ובאור לציון (פ"ב אות ה) נדחק מכח זה, שהשו"ע ביו"ד חזר בו והכריע לגמרי כדעת הר"ש.

ובאשר לשלמה (קדשים ס"י יט) כותב ליישב את הסתירה בשו"ע, שבאמת אנו חוששים לשיטת ר"ת רק לגבי "המוציא" ולא לגבי "חלה". ושם יצא בהרחבה לחדש ששני חידושי ר"ת הם שני חידושים נפרדים (ודלא כמש"נ לעיל), וממילא יתכן לחוש רק לחידוש של "המוציא" בנמלך, ולא לחידוש של חיוב חלה בלא

⁶⁵ וצ"ע ממש"כ המשנ"ב בס"ק עא בכונת השו"ע.

⁶⁶ וגם בנידו"ד אם זה לא בגודל של כזית, אכן מודה ר"ת שאין ברכתו המוציא אלא מזונות (משנ"ב ס"ק עח). אלא שיש חילוק בין הלכה זו להלכה של סעיף י, דאילו בסעיף י כשיש חתיכות בגודל כזית ברכתו המוציא גם כשאין בו תואר לחם, ואילו בנידו"ד כשאין בו תואר לחם מודה ר"ת שאין ברכתו המוציא (שם ס"ק עט) וכפי שיבואר להלן בפנים.

נמלך. ובאמת יעויי במהר"ם חלאוה בפסחים (לז, ב) ובחיי הרשב"ץ בברכות (לז, ב) שמחלקים את הסברות של חלה והמוציא לשני סברות, לגבי חלה הם כותבים שבבבליה עבה "כבר אחייבה ליה בחלה ושוב אינה נפטרת" כיון דאחייבא לה החלה משעת גלגול אפילו כו' תו לא פקע מינה חיובא", ולגבי המוציא הם כותבים שבבבליה עבה ויש בו תורתא דנהמי "לחם איקרי וחייבין בחלה" "משום דבבבליה עבה היא משום הכי מקריא לחם". ולא משתמע מדבריהם שזה חזרה בדברי ר"ת, אלא שמעיקרא אמר ב' סברות חד לחלה וחד להמוציא ודו"ק.

אך באמת נראה להציע לבאר את הענין בפשיטות והוא, דהנה הדרישה (יו"ד שם) עומד לבאר, את הנהגת מהר"ם מרוטנברג שהיה אופה חלק קטן מהעיסה כדי להתחייב בחלה, ומדוע לא הפריש חלה מעיסה זו. וכותב דבר חידוש נפלא, שלמעשה אחרי שנפסק כהר"ש, אסור להפריש חלה בכדי ועובר בבל תשחית. ולפי"ז מובן, שלגבי חלה לא כתב השו"ע שירא שמים יפריש חלה כי זה בל תשחית, ולהורות לאפות חלק קטן מהעיסה אי"ז הוראה כללית.

והנה נראה פשוט, שמש"כ הדרישה שזה נחשב "בל תשחית", זה רק לפי מש"כ שם שמה שחשש מהר"ם מרוטנברג לשיטת ר"ת היה זה רק "משום כבודו של ר"ת" נוכ"ה לשון הקרבן נתנאל בפסחים (פ"ב סימן טז אות י). ומש"כ השו"ע "ויש חולקים" כתב הבגדי ישע שלא הביאו רק כדי לכתוב עלה שירא שמים יחוש ולא מדינא], אבל אילו היה זה חשש לחוש לשיטת ר"ת, ודאי לא היה שייך לדון בזה משום בל תשחית.

ולכן הש"ך (יו"ד שכט, ג) שחולק על השו"ע שפסק כהר"ש וכותב: "מיהו הרבה פוסקים חולקים דהיכא דבבבליה עבה אפילו גלגלה על דעת לבשלה חייבת בחלה דמיד נתחייבה משעת גלגול כדאיתא בב"י, **לכן יש להחמיר להפריש חלה בלא ברכה** או לאפות מעט ממנה כו". וזה אי"ש היטב, כי מאחר שבא לחשוש מדינא לשיטת ר"ת, פשוט שאין בזה "בל תשחית". ולפי"ז יוצא שלדעת הש"ך הרמה של הירא שמים לגבי ברכות הוא חשש מדינא.

האם להלכה חוששים לשיטת ר"ת (דברי הש"ך) – לגבי חלה והמוציא – ומעתה עלינו לברר, האם אנו חוששים לדברי הש"ך או לא, מאחר שהרמ"א (או"ח קסח, יג) כותב ש"נהגו להקל" כשיטת הר"ש.

והדבר מבואר במשנ"ב (ס"ק עה) שהביא מה שכותב המג"א, שאם אכל כדי שביעה שחייב מספק בברכת המזון⁶⁷, ותמה על זה בביה"ל (ד"ה ונהגו) שהרי קי"ל כהר"ש. ולכן העמיד את דינו של המג"א רק בנמלך – שאז יש מחלוקת הפוסקים בדעת הר"ש עצמו. ומשתמע מינה, שלא חשש המשנ"ב לדברי הש"ך.

אולם בדרך אמונה (פ"ו מהל' ביכורים ס"ק צה) מביא את דברי הש"ך להלכה לגבי חלה⁶⁸. וא"כ לכאורה נותן היה הדין לחוש לזה גם לגבי ברכות וצ"ע. אך יתכן שרק לגבי חלה חיישינן לש"ך להפריש חלה ממנו, ולא לגבי ברכות לחייבו בברכת המזון מאחר שבפשטות ההלכה היא כהר"ש, ומה גם שבדיעבד יוצאים ידי חובה בברכת מזונות ועל המחיה.

⁶⁷ השעה"צ (אות עא) מרחיב לבאר, שהגם שמדאורייתא יוצאים גם בעל המחיה, מ"מ כיון דעכ"פ מחוייב לברך מן התורה, היכא דיש ספק ממילא מחוייב לברך כל הברכות כתקונם אע"פ שאינם מדאורייתא ממש, כמו אם היה מחוייב בודאי דאין לו לפטור עצמו במעין ג' במקום ג' ע"ש. וראה מש"כ לעיל (סעיף ו) בדברי הרע"א באופן ששבע.

⁶⁸ וראה בלקט העומר (פ"ד הערה טז) שמביא שהשו"ע הרב (או"ח קסח בקו"א סק"ז) כותב בפשיטות דלא קי"ל כר"ת לענין חלה. וז"ל הגר"ז: "אף את"ל כו' דלא הקילו אלא בלאקשי"ן לפי שהן דקין יותר, מ"מ יש לסמוך בזה כו', כיון דבלא"ה לא קי"ל כר"ת גם בחלה כמש"כ המג"א דלא כש"ך, וכן בדין דהחולקים על ר"ת המה הרבים ובתראי". אולם בדרך החיים (הל' חלה דין איזה פת חייב בחלה אות ג) כותב, שמי שעשה עיסה בלילה עבה ודעתו היה לבשלה וכד' שיפריש חלה בלא ברכה.

נמצא ש'קרעפלאך' (בצק ממולא בבשר שמבשלים אותו בסיר במים⁶⁹) **וכדומה** – ברכתו מזוונות, ולפי הכרעת המשנ"ב הדברים אמורים גם אם שבע ממנו (אא"כ נמלך בעשייתו שזה מקרה לא שכיח). ומ"מ ירא שמים לא יאכלנו בפני עצמו אלא יברך על לחם אחר ויפטור בו את זה.

הנהגת ירא שמים – כאמור ירא שמים לא יאכלנו בפני עצמו אלא יברך על לחם אחר ויפטור בו את זה. והקשה הביה"ל (ד"ה וירא) שמה יועיל פת אחר, הרי שנינו בסעיף ח שדברים שבאים לקינוח זוקקין ברכה בתוך הסעודה, ותירץ, דמיירי בדברים שלא נאכלים לקינוח (כגון שממולא בשר וכדומה), ואם אינו ממולא מציע הביה"ל ב' פתרונות מחודשים: [א] "שיכוין לאכלו למזון ולא לקינוח" (מקורו בשו"ע הרב). [ב] ובשם ספר הלכה ברורה הוא מביא "דהיכא שמכוין בהדיא לפטור בברכת המוציא המינים אלו בכל גווי יוכל יכול לפטור אותן". וזהו חידוש רב, שברכת "המוציא" פוטרו הגם שאין לו תואר לחם, וזה לא דומה לעצת הביה"ל (בסעיף ח) בשם החיי אדם, שכותב לגבי פת הבאה בכיסנין לכוין בברכת ההמוציא לפטור, כי שם יש לזה תואר לחם, ואם קובע עליהם ברכתם המוציא וצ"ע⁷⁰.

נמצא לפי זה⁷¹, שאדם ירא שמים שאוכל דבר ש"בלילתו עבה וסופו סופגנין" לשם קינוח ומתיקה (למשל סופגניות אם ננקוט שאין זלה דין של פהב"כ), אם לא יעשה את העצות הנ"ל של הביאור הלכה, אי"ז פתרון לאכלו תוך הסעודה, ואדרבה הוא מקלקל בזה, שהרי אילו אוכלן שלא בתוך הסעודה הוא מברך על זה "מזוונות" כשיטת הר"ש ויוצא בבבבכה זו בדיעבד גם לפי ר"ת, אבל אם יאכל אותו בתוך הסעודה בלי ברכה, הרי לפי הר"ש שאין דינו כלחם הוא זוקק ברכה, ויוצא שאוכל אותו לפי הר"ש בלי ברכה כלל.

ועצה אחרת כלל זה: שאם יכין את הדבר בגודל פחות מכזית, אז מודה ר"ת שהבישול מפקיע את השם לחם ממנו (וכמו שיבואר להלן בסמוך), וברכתו מזוונות ללא פקפוק. וכבר כתבנו לעיל (סעיף י) שצריך להכין את הדבר בגודל פחות מכזית, ולא לחתוך אותו לחתיכות פחותות מכזית לפני שהוא בא לכאול ממנו.

אטריות לחיוב חלה וברכת המוציא – הדרכי משה (יו"ד שכט, ב) מביא מש"כ המרדכי בפסחים, "דלפי דברי ר"ת, עיסה שקורין לאקשין או קרעפליך או פשטידא חייב בחלה ולדברי החולקים עמו פטור, אמנם מפירוש רבינו יונה בפרק כיצד מברכין משמע דאף לר"ת עיסת לאקשין פטור"⁷². אך לגבי ברכת המוציא כותב (כאן) הדרכי משה: "ומיהו, הני מילי בדבר דאית ביה תוריתא דנהמא בתר הטיגון, דבדבר דלית ביה תואר לחם אף רבינו תם מודה"⁷³.

⁶⁹ לפי הכרעת המשנ"ב בסעיף יז, אין לו דין כיסנין מצד ממולא, מאחר שהוא ממולא בבשר. וע"ע בשערי הברכה פט"ז הע' נה.

⁷⁰ וע"ע במגן גבורים קעד, טו ובסימן קעז.

⁷¹ הערת ידידי הרה"ג אפרים קרלינסקי שליט"א.

⁷² ושיטת רבינו יונה הוא שיטה שלישית, שבעצם סובר כשיטת הר"ש דאזלינן לפי דעתו, אלא שבזה יש מחלוקת שר"י סובר ש"תחילתו עיסה וסופו סופגנין" נחשב לחם מתחילה ועד סוף, והר"ש חולק שכל סופגנין לאו לחם הוא (וכ"מ בחזו"א זרעים ליקוטם ה, ב). ואילו שיטת ר"ת הוא דלא אזלינן בתר דעתו רק אחרי העיסה עצמה, ולכן גם באטריות כיון שהיו בתחילה בלילה יש בהם חיוב חלה. וע"ע בפתח"ת (יו"ד שכט, א). ולמעשה, בדרך אמונה (פ"ו מהל' ביכורים ס"ק צה) מכריע להלכה כשיטת רבינו יונה, שאין חיוב חלה באטריות גם לדעת ר"ת. אולם במנחת יצחק (ח, קח) כותב בפשיטות שמפרישין חלה מאטריות שבלילתה עבה בלא ברכה עפ"ד הש"ך שם. וכ"כ הגר"י בלוי זצ"ל (לקט העומר פ"ד ה"ה) מכח דברי הש"ך להפריש חלה גם באטריות וכיוצ"ב. ומבואר דפשיטא להו שהש"ך שכותב להחמיר כשיטת ר"ת מורה גם ליטול חלה מאטריות. וכך נוהגין (להכ"פ) בד"ץ העדה החרדית.

⁷³ בדרכי משה כאן כותב בשם המרדכי "דבורמזיל"ש שקורין בארצינו לאקשי"ן לית ביה תואר לחם, אבל קרעפלי"ך ופשטידא הוי תואר לחם" – ועפ"ז סתמנו בפנים ש"קרעפלי"ך יש בו תואר לחם וב"אטריות" אין תואר לחם. והטעם שאטריות אין בו תואר לחם, הנה לשונו של הרבינו יונה (ברכות כז, א) הוא "חוטי הבצק שנקראין

ועלינו לבאר מה ההבדל בין חלה לבין ברכת המוציא. ובפשטות היה ניתן לדון, ש"תורתא דנהמי" זה חיסרון רק לגבי המוציא ולא לגבי חלה. אולם בתוס' בפסחים (לו, ב) מבואר, שבדבר שאין תורתא דנהמי אין בו חיוב חלה. וא"כ בהכרח צ"ל שאטריות שאני שחל בהן חיוב חלה בתחילה⁷⁴ כיון שזה היה בלילה עבה (ושם בפסחים כונתם בדבר שהוא בלילה רכה), ואעפ"כ אין ברכתן המוציא.

והטעם שאם אין בו תואר לחם אין ברכתו המוציא, הגם שבסעיף י נתבאר שאם יש בו כזית ברכתו המוציא גם אם אין בו תואר לחם, מבאר הב"ח (ובמשנ"ב ס"ק עט) דשם שאני: "משום דלחם גמור היה מתחילה קודם שעשאה חביצא, אבל הכא דמעולם לא היה לחם, ודאי לא נקרא לחם מתחילה כשנתבשל במים אלא היכא דאית ביה תואר לחם".

וגדר הדברים צ"ב, שהרי ביארנו לעיל שיסוד שיטת ר"ת הוא ש"תחילתו עסה" חייל שם לחם עלה כבר בתחילה. אך נראה, ע"פ מש"כ בהקדמה לעניני "תואר לחם" שהמעלה של כזית הוא ענין של חשיבות שבכי הא לא בטל שם תואר הלחם, והבאנו שם שבמקום שאין חשיבות לכזית, אז באמת אין הבדל גם כשיש בו כזית (והבאנו שם ב' דוגמאות לזה: כשהפך את הלחם לסולת ועשה ממנו קניידלעך כזית, פת שעיפשה). וה"ה בנידו"ד, הגם שבדין חייל עליה כבר בתחילה "שם לחם", מאחר שסו"ס זה לא היה ראוי בפועל לאכילה, לכן אין חשיבות גם כשיש בזה גודל כזית.

האם הבישול מפקיע את 'תורת הלחם' לפי שיטת ר"ת – אך מקשה המג"א (ס"ק לו) מדוע ב'קרעפלך' וכדומה סובר ר"ת שברכתו המוציא, הרי מיירי שבישלו ולמדנו בסעיף י שבישול מפקיע תואר לחם, ואם כן גם אם יש בו גודל כזית נותן הדין שלא יהיה ברכתו המוציא (ע"פ מש"כ לעיל בשם הב"ח שכאן שזה לא היה לחם ממש, אין מעלה לכזית). ולכן יצא המג"א לחדש דאין ה"ינ אם בשילו מודה ר"ת. אך כל האחרונים חולקים, וכפי שכותב המשנ"ב (ס"ק עג) שאם יש בו גודל כזית, אז לא נפקע שם לחם ממנו וכמו בסעיף י. והגם שכאן כאמור אם נפקע ממנו תואר לחם אין מעלה בכזית, מ"מ בישול בעיסה

ונמצא, שהחילוק של הזה של הב"ח הנ"ל בין הדין של ר"ת לסעיף י, זה תקף רק בדבר שאין בהן תואר לחם (כגון אטריות), אבל במקום שיש בהן תואר לחם (כגון קרעפלך), הדין זהה לסעיף י. והביאור הוא, שאם יש על זה עתה שם תואר לחם⁷⁵, יש בזה חשיבות כשיש בו גודל כזית.

בלשון (המשנה) אטרי"ה ובלעז וירמזיליוי"ש ובערבי אטרי' שאע"פ שבלילתן עבה מתחילה פטורין מן החלה ואין מברכין עליהם המוציא כיון שלא לשו אותה מתחלה אלא לבשל אותן ולא לעשות מהם דרך פת כלל". וההנשמת אדם (נד, א) כותב "דוקא ב"פרימזל" שקורין "לאקשן" שחתכן לחתיכות קטנות כחוטין דבזה לכו"ע לא הוי תואר לחם". אמנם יעוי' בשו"ע הרב (סעיף יז) שמחלק בין סוגי הקרעפלך.

⁷⁴ בהכרח מה שיש בו חיוב חלה, זה מכיון שחל תו לא פקע. וכ"ה לשון הרא"ש בפסחים (פ"ב סי' טז) "שאיין מברכין עליו המוציא שאין בהן תורתא דנהמא אע"פ שנתחייבה עיסתה בחלה". (ונראה שלפי ר"ת זהו סברא פשוטה ולא צריך לזה משנה וכמש"כ הבגדי ישע ד"איסור שבו להיכן אזל". ורק להר"ש שסובר שאזלינן בתר דעתו וחל חיוב רק מצד שמעיקרא היה דעתו לעשותו לחם, כאן זה חידוש כי היה מקום לומר שמחשבתו השניה שנמלך תעקור את המחשבה הראשונה ותפקיע למפרע את החיוב חלה. ומשא"כ לר"ת דאזלינן בתר העיסה הרי זה פשוט שאם חל תו לא פקע).

⁷⁵ והגם שכאמור מבואר בסעיף י שבישול מפקיע שם תואר לחם, כותב החזו"א (כו, א): "ונראה דתרי עניני תורתא דנהמא ניהו, דהא כתבו הרא"ש והר"י דבנתבשל לעולם מקרי ליתא תורתא דנהמא, וצ"ל דלחם מבושל נשתנה צורתו הקודמת אבל עיסה שנתבשלה יתכן שיהי' לה תואר לחם כל דהו".

סעיף יד

חלוט (פירוש כמין פת חולטין אותו ברותחין) שאח"כ אפאו בתנור, פת גמור הוא ומברך עליו המוציא. הגה: וכן דבר שבלילתו רכה שאפאו בתנור בלא משקה, דינו כפת ומברך עליו המוציא ושלש ברכות; וכן אם אפאו באלפס בלא משקה (תוס' והרא"ש והר"ן פרק כל שעה ורמב"ם פ"ו מהל' חלה ושאלתות וטור), ומעט משקה שמושחין בו האלפס שלא ישרוף העיסה לא מיקרי משקה (הגהות מיימוני פ"ג מהל' ברכות); אבל דבר שבלילתו רכה וטגנו במשקה, לכולי עלמא לאו לחם הוא (תוספות והרא"ש והר"ן ור"י פרק כיצד מברכין).

קוגל ירושלמי (קוגל העשוי מאטריות, ואחרי שהם מבושלות זה עובר איזה תהליך של אפיה) – בעבר בירושלים המציאו פתרון של "קוגל ירושלמי" לקידושים, כדי שיוכלו לאכול בלי חשש של קביעות סעודה. וזה ע"פ האמור שבעוד שהיה אטריות מבושלות לא היה עליו תואר לחם, והיה מופקע מלתא של קביעות סעודה.

אך עלינו לדון, שהרי מבואר בשו"ע שגם דבר שמעיקרא לא היה בכלל שם לחם, אם בסוף אפו את זה, הרי דינו כלחם גמור. ואם כן מאחר שהקוגל עובר אחר כך איזה תהליך של אפיה, האם זה ישנה את הגדרתו.

והנה הנידון הזה גם נפק"מ לגבי חיוב חלה, ומצינו שנחלקו בזה פוסקי זמנינו: בספר לקט העומר (פ"ד הערה ח) להגר"י בלוי זצ"ל מביא מחלוקת המשנה ראשונה והמקדש מעט אם דבר שנתבשל והיה ראוי לאכילה ואח"כ אפאה, אם מתחייב בחלה. ועפ"י כותב, שקוגל אין לו דין אפוי, כי עיקרו נגמר בבישול, ואפשר שגם לדעת המשנה ראשונה הדין כן, מאחר שהאפיה שולטת בו רק מבחוץ. וכ"כ בחידושים וביאורים (ברכות לז, ב עמוד 134) שאי"ז נחשב כלל לאפיה ע"ש. וכן דעת הגרש"י אויערבאך (מאור השבת פניני המאור אות כד). אולם דעת המנחת יצחק (ח, קח) והגר"י אלשיב (קובץ תשובות ח"ג סימן ל), שיש לו דין של אפיה.

[אלא שהמנחת יצחק דן שם, שלגבי חיוב חלה יוצאים בחלה שהפריש בעודו עיסה⁷⁶, הגם שאז עדיין לא היה חיוב לשיטת הר"ש. והוכיח לה ממה דאיתא בירושלמי (במי שיאפה חלק קטן מהעיסה או לגבי כותח ולגבי סופו סופגנין) חיוב חלה "שמא ימלך", ולכאורה אם ימלך יחול חיוב אז, אלא ודאי בלילה עבה מעיקרא שדעתו לעשות מזה דבר שאין בו חיוב חלה ולבסוף עשה דבר שיש בזה חיוב חלה מועיל מה שנטל ממנו חלה מעיקרא. והטעם כתב לבאר בזה: "י"ל דאף להר"ש וש"פ החולקים וס"ל כיון דגלגלה ע"ד לבשלה לא חל עליה חובת חלה, מ"מ מודו דהיכא דלא נתקיימה מחשבתו ואפו אותה חל החיוב למפרע משעת הגלגול ויצא י"ח בחלה שלקחו אז. משא"כ היכא שהי' בלילתה רכה כבסופגנין ודובשינין כו' י"ל דאף לאחר האפיה לא חל החיוב למפרע על שעת גלגול".]

והנה בלקט העומר (פ"ד בהערה) תמה על המנחת יצחק: דלפי הבנתו שקוגל מוגדר אפוי, נותן הדין שיהיה בזה חיסרון של קביעות סעודה, ותמה שלא שמע מי שיצריך האוכל קוגל כשיעור אכילת קבע, לברך המוציא וברכת המזון. אך באמת הגריש"א (קוב"ת שם) באמת כותב: "לכאורה היה נראה לדון דקוגל בכלל פת הבאה בכיסנין הוא – אם השמן ששמים הוא רק מעט כדי שלא ישרף כו' ולא יאכל כשיעור קביעות סעודה שיצטרך לברך ברכת המזון". וכ"כ הגר"ח"ק שליט"א בדרך אמונה (פ"ו מהל' ביכורים ציון ההלכה אות רח ואות רכב) בשם מו"ח (הגריש"א) ש'קוגל דינו כאפיה. וכ"כ בחוט שני (ברכות עמ' קנח בשעה"צ) להפריש חלה בלא ברכה.

ובספר מעשה איש (ח"ג עמוד קכא) מובא שאמרו קדם החזו"א: "מנהגי ירושלים הם מאוד מקוריים, ולדוגמא: בירושלים נהגו לאכול בקידוש של שבת בבוקר "קוגל", היות ומחמת הרעבון אוכלים כמות גדולה, ונכנסים לשאלה של ברכת הזמון, ולכן אין אוכלים עוגה אלא קוגל." והגיב לו החזו"א: "אני סבור שאם אוכלים ממנו שיעור, גם בזה יש שאלה של ברכת המזון"! ולכן כותב בספר חוט שני (ברכות עמק

⁷⁶ וכאמור לעיל, שבד"ץ העדה"ח מקפידים להפריש חלה גם מאטריות.

קנח אות ה) שאם שבע מהקוגל, הוי ספיקא דאורייתא ויש לו לברך המוציא וברכת המזון. (וע"ע בספר "ארח דוד" עמ' עד הערה 178).

לאזניה – יש סוג פסטה (אטריות רחבות) שמכינים עמו סוג פשטידה ממולא ברסק עגבניות עם בשר או גבינה צהובה, ואופן עשייתו הוא בתנור. ולכאורה נותן הדין שיחשב כלחם גמור. אך ראיתי שמביאים⁷⁷, שאם האטריות נשארות רכות (מחמת הגבינה והרסק), דינו כתבשיל שאין בו תואר לחם, וברכתו מזונות.

סופגניות (חנוכה) – המשנ"ב (ס"ק פה) כותב, שגם אדם שעשה עיסה רגילה, אם אחר כך טיגנו בדבש או בשמן וכיוצ"ב, זה הופך את הדבר ל"פת הבאה בכיסנין", ולא צריך שיהיה דוקא נילוש בעת העיסה, אלא מועיל גם אם טיגנו אחר כך. ויעוי' בביה"ל (סי"ג ד"ה וכ"ז) שכותב, שהדברים אמורים גם לפי שיטת רבינו תם, דס"ל שעיסה רגילה לא נפקע ממנו דין המוציא גם אם מבשלו אח"כ, מ"מ זה יכול לקבל שם "פת הבאה בכיסנין"⁷⁸ (ויבאר בסמוך). אלא שעדיין נפק"מ, שלפי דעת הר"ש אז הטיגון מבטל ממנו שם לחם ואין בזה לתא של קביעות סעודה, ולפי דעת ר"ת יש לזה דין פהב"כ, ואם קובע סעודה מברך המוציא. ויש גם נפק"מ לפי דעת הר"ש, אם לש בלילה עבה, ואח"כ טגנו בשמן, ואפאו אח"כ בתנור, שיש עליה דין פת הבאה בכיסנין ואינו מברך המוציא ובהמ"ז רק בדקבע עליהו.

ולפי"ז "סופגניות" (שאופן הכנתם הוא בלילה עבה ואח"כ מטגנים אותו בשמן עמוק), אין על זה דין ירא שמים לאוכלו רק בתוך הסעודה, כי כאמור גם לדעת ר"ת יש על זה דין "פת הבאה בכיסנין", רק שירא שמים לא יאכל מזה קביעות סעודה, כי אז לפי ר"ת צריך לברך על זה המוציא וברכהמ"ז. [רק מאחר שזה רק הנהגה של "ירא שמים" מסתמא לא צריך להחמיר את השיעור של ד' בצים, רק שיעור של קביעות סעודה ממש כסעודת ערב ובוקר].

אלא שיש לציין בזה, דהנה המשנ"ב (שם) מוסיף: "אכן דע, דאינו נקרא פת כיסנין אלא בשטגנו בכל כך שמן, עד שהיו הם העיקר בהטעם לגבי הקמח וכמו דכתב הרמ"א בכלל דפת כיסנין בס"ז ע"ש במ"ב" – ובסופגניות שלנו, בד"כ אין טעם השמן נספג בכל הסופגניה, ויש לברר אם אעפ"כ יש להם דין פהב"כ. אלא שיש לדון שבלא"ה יש לו דין של פהב"כ מצד מה שהוא ממולא בריבה וכדומה וראה בהערה⁷⁹.

האם "פת הבאה בכיסנין" נקבע לפי שעת הלישה או האכילה – הנה הבאנו לעיל את הכרעת המשנ"ב, שגם פת שכבר היה עיסה, אם מטגנו אח"כ, זה מקבל שם "פת הבאה בכיסנין" – והדברים אמורים גם לפי שיטת ר"ת (סעיף יג) שסובר ששם המוציא נקבע בשעת העיסה ותו לא פקע.

ונעתיק בזה מה שכותב האבן העוזר: "ואין לומר, הא ר"ת סבירא ליה בנתבשלה העיסה אפילו הכי מברך המוציא, משום דאזלינן בתר מעיקרא, אם כן הכי נמי בנטגן בשמן ניזל בתר מעיקרא דהיה נילוש במים לבד, להיות לחם גמור, י"ל דלא קשה מידי, שהרי דין זה דאם נילוש במשקין דברכתו בורא מיני מזונות, צריכין אנו לדברי הב"י שכתב בסימן זה, אע"ג דלענין חלה ומצה קרוי לחם גמור, אפילו נילוש ביין ושמן, אפ"ה לא תקינו חז"ל לברך המוציא וגי' ברכות אלא בלחם דרגילין לקבוע עליו כו'. ולפי זה י"ל, הא דרבינו תם אזיל בתר מעיקרא, היינו אף שעתה נתבשל, מ"מ הואיל וכבר היה עליה שם לחם לענין חלה, לא פקע

⁷⁷ וזאת הברכה בירור הלכה סימן ה בשם אחד מהפוסקים. אך צ"ב מהיכי תיתי ש'רך' גורם להחשיב את הדבר כדבר שאין בו תואר לחם, וכנראה אם זה רך זה נחשב כניבלא"ש (סעיף ח) שהוא דק ולכן אין ברכתו המוציא. וע"ע בשו"ת ישכיל עבדי (ח"א או"ח י, כח).

⁷⁸ והנה הגם שבדעת רבינו תם עצמו, מודה הביה"ל שאין הדין כן, אבל למעשה מסיק כן הביה"ל לדינא. וע"ע באבן העוזר מש"כ שזה תלוי איך לפרש את מציאות הדין של "פת הבהאה בכיסנין".

⁷⁹ אין הדבר פשוט, ראשית כי הריבה מוכנסת לסופגניה אחרי שהסופגניה כבר מוכנת לאכילה (וראה בסעיף יד מש"כ לדון בזה), אך יש עוד חיסרון שהריבה לא ממולאת בכל הסופגניה (ועי' היטב במשנ"ב ס"ק כח וס"ק לג). וכדומה לזה יש לציין מש"כ בחוט שני (ברכות אות ו) על פת שמרים שחתך את הקצה שאין בו מילוי שוקולד, שאם לא ניכר שזה ממולא שלא יהיה לו דין פהב"כ. וע"ע בשער הברכה (פט"ז הע' צה).

שם לחם ממנה. אבל לענין פת כסנין דגם בנילוש ביין ושמן נמי מיקרי לחם גמור כדפירשתי, אלא דלא תקינו חז"ל לברך המוציא אלא בלחם שרגילין לקבוע עליו, בזה ודאי אזלינן **משעה שראוי לאכילה**, אם אז רגילין לקבוע עליו תקינו לברך המוציא".

וביאור הדברים בקצרה, שכל יסוד שיטת ר"ת הוא, שבעת העיסה חל שם לחם לענין המוציא, ותו לא פקע, אבל פת הבאה בכיסנין ג"כ יש עליו שם לחם, והנידון לא להקפיע ממנו שם לחם

ומוסיף האבן העוזר ראיה ניצחת לזה: "תדע דאם לא כן, תקשה לפירוש ר"ת דפירש פת כסנין היינו כיסים מלאים שקדים כו', אמאי לא אזלינן בתר מעיקרא, והא מתחילה בשעת לישת העיסה קודם שעשה כמין כיסין היה לחם גמור, ולמה גרע מעשית כיסין אלו, מאי שנא מבשל את העיסה דאזלינן בתר מעיקרא, שהיה עליה שם לחם בעודו עיסה, אע"כ כיון דגם עתה קרוי לחם לחלה, אך דחז"ל לא תקנו לברך המוציא בלחם דלא רגילין לקבוע עליו, לכן לא שייך לומר הואיל ומעיקרא רגילי לקבוע עליו, **דהא ודאי בעודו עיסה לא שייך כלל לקבוע עליו כיון דאז אינו ראוי לאכילה, על כן בזה אזלינן הכל אחר שעה שנעשה ראוי לאכילה**, ואם אז לא רגילין לקבוע עליו מברך עליו בורא מיני מזונות. על כן אין חילוק בין נטגן בשמן או נילוש בשמן, לעולם לדעת ר"ת הוי פת הבא בכסנין לדין".⁸⁰

[ויש לציין בזה גם לדברי החזו"א (כו, י) שכותב: "מיהו בלחם שנטגן באופן שאינו בטל, נראה דלכו"ע אינו עובר ע"י טיגון לדין כסנין, דכיון דהוי לחם שקובעין עליו בראשיתו, ואף שאין קובעין עליו כמו שהוא עתה, לא הסירו חכמים בשביל כך ברכתו והוי כפת לכל דבר, ונראה דגם בפת מבושל אין קובעין עליו, ואפ"ה פת גמור הוא". – הנה מוכיח החזו"א דבר נפלא מפת גמור אפוי שבישלו אותו (סעיף י), שאעפ"כ ברכתו המוציא, והרי ודאי עתה לא קובעין עליו, ואעפ"כ ברכתו המוציא⁸¹. ומוכיח מזה החזו"א, שדבר שכבר חל עליו דין פת רגיל, זה לא נפקע].

קרוואסונים – והדבר נפק"מ מאוד למאפה "קרוסונים" שהוא בצק בצורת רוגלה, שאחר אפיתו כשהוא ראוי כבר לאכילה, מטבילים אותנו במתיקות – ומנהג העולם לברך על זה "מזונות". אולם מלשונו של האבן העוזר משמע, שהכל נקבע לפי השעה שנעשה ראוי לאכילה (ועי' היטב לשון המשני"ב (ס"ק כט) שכותב "בעת הלישה"). אך יש לומר, מאחר שכל צורתו מוכחת עליו שנועד לשם הטבלה, ואין מי שיאכל אותו בצורה כזו, לכן יועיל להחשיבו בכלל "פת הבאה בכיסנין" גם אחרי זה.⁸²

⁸⁰ וכע"ז כותב בשו"ע הרב (סעיף טז): ויש חולקים (ואומרים שאינם דומין) לפת הבאה בכיסנין שהיא ג"כ לחם גמור לדברי האומרים שהיא פת שנילושה במשקין או מי פירות, אבל מיני טיגון שבשעת לישתם היו לחם גמור, לא נפקע מהם שם לחם גמור ע"י טיגון או בישול לענין המוציא וברכת המזון, כמו שלא נפקע מהם לענין חלה לסברא הראשונה (היינו שיטת ר"ת). אבל לדברי האומרים שפת הבאה בכיסנין היא פת גמורה שנילושה במים לבד, אלא שאח"כ מילא אותה דבש או במיני פירות או עשה ממנה עוגות דקות יבשות וכוססין אותו לתיאבון, ואף שבשעת לישתה היה לחם גמור וגם נאפו בתנור כלחם גמור, אעפ"כ אין מברכין עליהם המוציא וברכת המזון, הואיל ואין דרך רוב בני אדם לקבוע עליהם, כל שכן עיסה שנילושה במים ואח"כ בישלה או טיגנה במשקה או בדבש, שבודאי הטיגון בדבש אינו גרוע ממילוי בדבש האפוי בתנור שמבטלו מתורת לחם גמור, שהרי המילוי אינו אלא בפנים ובטיגון כל העיסה היא שרויה בדבש ובלועה ממנו בכולה וגם לא נאפית בתנור כלל". ויתכן שמדבריו משמע, שמועיל מילוי וטיגון גם אחרי שכבר הוא מוכן לגמרי. אך צ"ע ממש"כ בעצמו (סעיף י): "וכל עיסה שהמילוי טפל אליה, אע"פ שאוכלה לבדה אחר שנטל המילוי ממנה, אינו מברך עליה אלא בורא מיני מזונות ולא המוציא, הואיל ובשעת אפייתה היתה באה בכיסנין".

⁸¹ ונראה שלחם גמור שמרחו עליו שוקולד, פשוט הדבר שלא יקבל דין פהב"כ, כי הלחם מדצ עצמו לא השתנה מאומה, וכל דברי החזו"א עוסקים במקום שהיה שינוי בעצם הפת.

⁸² וכן אמרו בשם הגר"נ שופשיץ שליט"א לגבי סופגניות שממלאים בריבה אחר האפייה, שאולי יש צד להקל להחשיב כממולא, באופן שהבצק עצמו בלי המילוי הוא ממש אינו ראוי, ואף אחד לא יאכל זאת בכזאת צורה, דאולי בכה"ג שפיר מהני מילוי אחר אפייה, כיון שזה גמר הדבר, וצ"ע.

עוגיות חיוך ועוגיות ריבה – והדבר נפק"מ גם לגבי הדין של "ממולא", לגבי עוגיות חיוך ועוגיות ריבה, שהעוגיה מוכנה לאכילה לגמרי גם לפני המילוי, וישנם סוגי עוגיות זהים שנמכרים לאכילה גם בלי מילוי, והשאלה אם נוכל לדון בהם דין "פת הבה בכיסנין" מצד ממולא⁸³, שהרי זה ברור שלחם שמורחים עליו שוקולד לא יקבל דין של פת הבאה בכיסנין, ולכן היה נראה שעלינו לקבוע את הדבר לפי עת האפיה, וראה בהערה⁸⁴.

פיתה צי'פס – והדבר נוגע גם לדין של "פריך" בסוגי "צנימים" (כגון פיתה ציפס וכד') שעשויים מלחם שהיה אפוי כבר קודם לכן, וגם בזה יש לדון, אם נדון שמאחר וזה הדרך לעשותו כך, נדון את זה כשעת האכילה (ראה במנח"י א, עא-ח; שערי הברכה פט"ז הע' קיז).

הוציא את המילוי ואוכל את במאפה בלי המילוי – ויתכן שהדברים תלויים גם בדברי הט"ז (סק"ח) שכותב: ונראה לי, דלענין כסנין שהם מחמת המילוי שזכרנו בסמוך, אפילו אם ניקח המילוי ממנו ונשאר הבצק לבד, הוי עדיין דין כיסנין, עליו ומשו"ה קראוהו 'פת הבאה בכיסנין' ולא סתם 'פת כסנין' והטעם **דאנו הולכין בתר שעת אפיה**". ומשמע שהקובע זה "שעת האפיה" ולא שעת האכילה. אולם המשנ"ב (ס"ק כז) מעתיק את הט"ז בשינוי לשון, וכותב: "דאם נלקח הפירות ואוכל רק העיסה, אפ"ה מברך במ"מ ולא המוציא, דיש עליה דין כיסנין כיון שנאפה עם מילוי הפירות **שאינ דרך לקבוע סעודה על פת כזו**" – הרי דלא סגי במה שנאפה יחד, אלא צריך שבמציאות לא יהיה דרך לאכלו לקביעות. אך משמע מדברי המשנ"ב דלא סגי בזה, אלא בעינן גם את התנאי שנאפה יחד. (וכ"מ במשנ"ב ס"ק כט שכתב "בעת הלישה").

ובסברא היה נראה שכל זה תלוי במה שדנו לעיל (סעיף ז) בארוכה, אם דין "פת הבאה בכיסנין" משתנה כל דור או לא, שאם יש כללים בדבר, מסתבר היה שהכל קנבע בעת האפיה, אבל אם הנידון רק מצד המציאות אם דרך העולם לקבוע על זה או לא, אז מסתבר היה לדונו לפי עת האכילה (וע"ע בוזאת הברכה בירור הלכה סי' ג).

סעיף טו

טרוקנין דהיינו שעושיין גומא בכירה ונותנים בה קמח ומים מעורבין בה ונאפה שם, מברך עליו בורא מיני מזונות וברכה אחת מעין שלש; ואם קבע סעודתו עליו, מברך המוציא ובהמ"ז; אבל טריתא, דהיינו שלוקחין קמח ומים ומערבים אותה ושופכים על הכירה והוא מתפשט ונאפה, אין עליו תורת לחם כלל ואין מברכים עליו אלא בורא מיני מזונות וברכה אחת מעין שלש, ואפי' קבע סעודתו עליו.

טרוקנין וטריתא – נתבאר לעיל יחד עם סעיף ח.

⁸³ בלא"ה יש לדון בהם דין פת הבאה בכיסנין מצד שהם פריכים וגם מצד שהעוגיה עצמה בד"כ מתוקה ומוגדרת נילוש, רק שהנפק"מ אם נוכל להגידר שיש בהם את כל ג' התנאים, ונפק"מ לברך עליהם כשאוכלם לקינוח בסוף הסעודה.

⁸⁴ בספר ברכה כהלכה (פט"ו עמ' 14) כותב, שאם המאפה נאפה ללא המילוי אך מתעתד למלאותו, וכן היא דרך אכילתו, ועיקר עשייתו לקינוח ותענוג, שנראה שהוא בכלל פהב"כ. וכ"כ בס' מקור הברכה (סי' סט סק"ד) שעיקר הכרעת הפוסקים, שאם אפה לצורך מילוי נחשב לממולא. וכ"כ באור לציון (ח"ב פי"ב) לגבי ופלים: "ואף שהמילוי של הוופלים לא ניתן אלא לאחר האפיה, מ"מ כיון שדרכם בכך, חשיב פת העשויה כמין כיסים שממלאים בה, ומברך עליה בתוך הסעודה". ובשם הגר"ח פ' שיינברג זצ"ל אמרו: היות ופעמים לא שיד למלאות קודם האפיה (כגון שיהרוס את המילוי או יקשה אותו וכן פעמים שממלא קודם נופל ונשפך) ממילא כך היא הצורה שממלאים אחר האפיה.

נהמא דהנדקא, והוא לחם שאופין בשפוד ומושחין אותו בשמן או במי ביצים, וכן לחם העשוי לכותח שאין אופין אותו בתנור אלא בחמה, מברך עליו בורא מיני מזונות.

אפית לחם במיקרוגל – הנה בהלכה זו מבואר שלחם שאפו אותה בחמה, אין עליה תואר לחם, וברכתה מזונות גם אם קובע על זה (משנ"ב ס"ק צב). ויש לדון מה דין פת שנאפתה במיקרוגל. ובספר שבות יצחק (מיקרוגל פרק ח) כותב לחלק, שמיקרוגל אינו דומה לאפיה בחמה, כי בחמה אי"ז דרכו בכך, ואילו במיקרוגל הדרך להכין כל מיני סוגי מאכלים בזה. וכותב, שהראה פת שכזו להגרי"ש אלישיב (שנאפה במיקרוגל ללא השחמה), והורה לו שברכתו המוציא כפת רגילה מאחר שיש לו טעם אפוי. וכ"ה בקובץ מבית לוי (חי"ז עמ' כח אות טז) שדעת בעל שבט הלוי: ש"לחם שנאפה במיקרוגל אף שאיננו משחים (מעלה קרום) כשאר לחמים, מ"מ נחשב לפת גמור, ואינו דומה ללחם שנאפה בחמה". וע"ע בחוט שני (ברכות עמ' קסב אות ז).

וכיוצ"ב מצינו גם לגבי הלכות שבת, שכותב השו"ע (שיח, ג) שמותר לבשל בשבת בחמה (כגון ליתן ביצה בחמה או ליתן מים בחמה כדי שיוחמו), והטעם מפרש רש"י (שבת לט, א ד"ה דשרי) "משום שאין דרך בישולו בכך". ואין כונתו מצד לתא של "שינוי", אלא מאחר שזה לא הדרך הרגילה לבשל, והתוצאה שונה, ממילא אי"ז בכלל "בישול" שאסרה התורה. וממילא כותב האג"מ (או"ח ג, נב) שמיקרוגל שטוב לבשל בו כמו באש ממש, ואלו שיש להם תנור כזה, משתמשים בו יותר מבשול דבאש, ודאי יש למילף מבישול דאור דהיה במשכן בחשיבות תולדה שהוא לכל הדינים כהאב דבשול ע"י האור לאיסור ולחיוב סקילה וחטאת".

אולם באמת בנידו"ד הדבר פשוט טפי, שהרי המשנ"ב (ס"ק צב) מביא שי"א, שאם עשאה ערוכה ונאה כעין גלוסקא, אז דינה כלחם, וזה מוכיח שבנידון ברכות אזלינן בתר דעתו [וכמש"נ לעיל (סוף סעיף ז) בשם הרבינו יונה]. אולם יעוי' בגר"א (כאן) מש"כ בדעת השו"ע, שהחילוקים הללו קיימים רק לגבי חלה [משום דמיחלפא בשאר לחם או גזירה שמא ימלך] אבל בעצם אין לחלק בזה.

עשאה ערוכה ונאה כעין גלוסקא – ראה במשנ"ב (ס"ק צב) מש"כ בזה בשם הטור. ובביאור הדבר, יעוי' לעיל (סוף סעיף ז) מש"כ ש"תואר לחם' לגבי המוציא, תלוי בדעת האדם. אולם הגר"א כאן כותב בדעת השו"ע, שהחילוקים הללו קיימים רק לגבי חלה [משום דמיחלפא בשאר לחם או גזירה שמא ימלך] אבל בעצם אין לחלק בזה.

סעיף יז

פשטיד"א הנאפית בתנור בבשר או בדגים או בגבינה, מברך עליה המוציא ובה"מ. הגה: ודוקא שאפאו בתנור בלא משקה, אבל אם אפאו במחבת במשקה, אין לברך עליו ואין לאכול רק תוך הסעודה, כמו שנתבאר (דעת עצמו).

דין 'ממולא' בבשר וכדומה – נתבאר לעיל בסעיף ז.